

Arheološko-povijesna topografija Gorskog kotara

Bajt, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:729112>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Sveučilišni diplomski studij (jednopedmetni)

Lucija Bajt

Arheološko-povijesna topografija Gorskog kotara

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Sveučilišni diplomski studij (jednopedmetni)

Arheološko-povijesna topografija Gorskog kotara

Diplomski rad

Student/ica:

Lucija Bajt

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Karla Gusar

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Lucija Bajt**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Arheološko-povijesna topografija Gorskog kotara** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 12. listopada 2023.

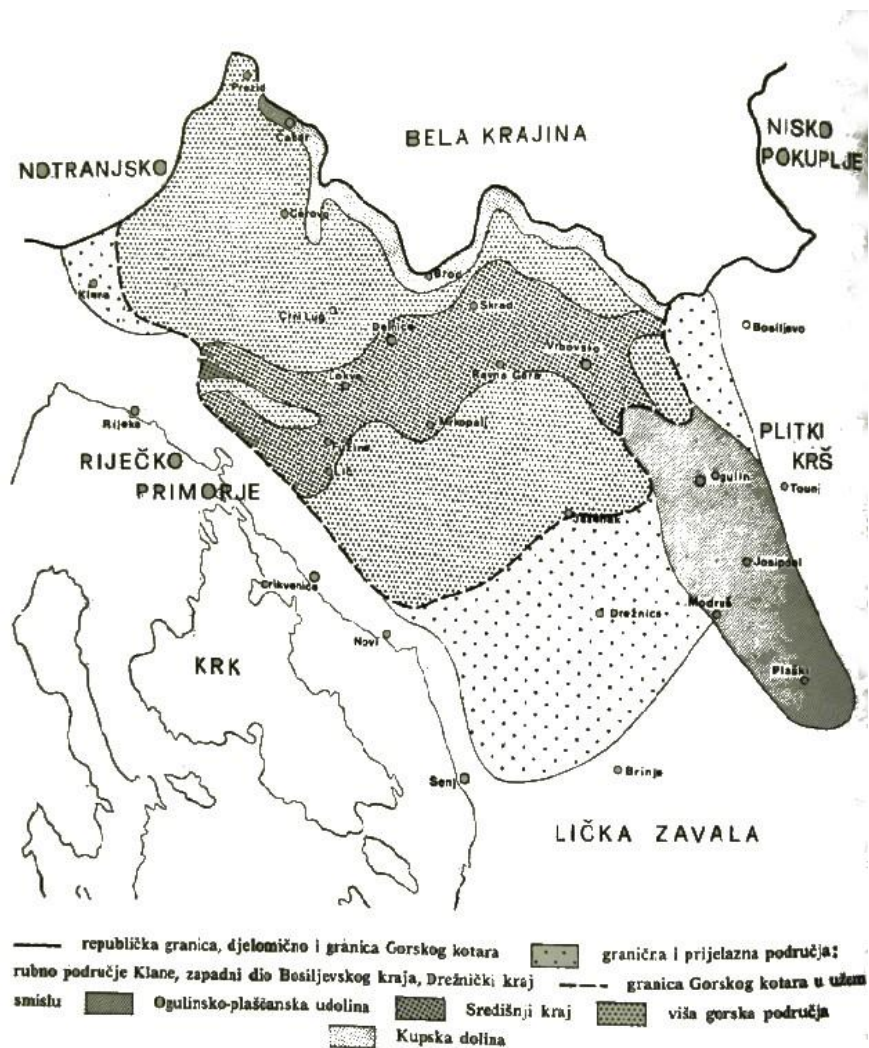
Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijesni pregled.....	3
3. Povijest istraživanja	10
4. Nalazišta.....	14
4.1. Prapovijest.....	15
4.1.1. Špilja Bukovac	15
4.1.2. Ostava iz Moravičkih Sela	21
4.1.3. Špilja Frašće.....	29
4.1.4. Tetinja jama	32
4.2. Antika.....	35
4.2.1. Claustra Alpium Iuliarum	35
4.3. Srednji i novi vijek.....	40
4.3.1. Mrkopalj - Fortica	40
4.3.2. Brod na Kupi – Kaštel Zrinskih	43
4.3.3. Gomirje – Manastir	48
4.3.4. Dvorac Stara Sušica	49
4.3.5. Čabar – Kaštel Zrinskih	51
4.3.6. Severin na Kupi – Zrinsko-frankopanski dvorac	53
4.3.7. Ličko polje	56
4.3.8. Novovjekovna sakralna arhitektura	60
4.3.8.1. Svetište Majke Božje Karmelske na Svetoj Gori	60
4.3.8.2. Crkva sv. Antuna Padovanskog – Čabar.....	62
4.3.8.3. Crkva sv. Terezije Avilske – Ravna Gora.....	63
4.3.8.4. Crkva sv. Antuna Padovanskog - Fužine	64
4.3.8.5. Crkva Majke Božje od sedam žalosti – Mrkopalj	66
4.3.9. Ceste.....	68
4.3.9.1. Karolina.....	69
4.3.9.2. Lujzijana	71
4.3.9.3. Lujzinska cesta pod Lokvarskim jezerom.....	73
5. Recentni terenski pregledi.....	76
5.1. Židovska hiža/Hajdina hiža.....	76
5.2. Nedina špilja	76

5. 3. Damaljsko polje i Gradac.....	77
5. 4. Pećina Tavan.....	77
5. 5. Okolica naselja Gomirje.....	77
5. 6. Draga Lukovdolska.....	78
5.7. Đotičak.....	78
5. 8. Špilja Frašće.....	78
5.9. Gornji Osojnik	79
5. 10. Veliki Jadrč – Kasunovo brdo – groblje, Velika i Mala Kapela	79
6. Zaključak.....	80
7. Literatura.....	83

1. Uvod

Gorski kotar smješten je u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske. Cijelim je sjevernim dijelom omeđen Slovenijom, a na istoku graniči s Ogulinsko-plašćanskom udolinom i niskim Pokupljem, na jugozapadu s Riječkim Primorjem te na jugu/jugoistoku s Likom (Sl. 1.).¹ Granična i prijelazna područja ne spadaju u okvir matičnog područja Gorskog kotara te ona neće biti spomenuta u radu.²

Slika 1. Karta Gorskog kotara (R. PAVIĆ, 1981, 6)

¹ R. PAVIĆ, 1981, 7.

² R. PAVIĆ, 1981, 7-8.

Cilj ovog rada je prezentiranje arheološke i povijesne topografije Gorskog kotara, odnosno na jednom mjestu sakupiti podatke o povijesnim i arheološkim istraživanjima provedenim na prostoru Gorskog kotara te ukazati na njegov arheološki potencijal i slabu arheološku istraženost u usporedbi s ostalim dijelovima Hrvatske.

Arheološka istraživanja su malobrojna, a većim dijelom radi se o rekognosciranjima. Podaci o razdoblju prapovijesti i antike u Gorskom kotaru danas su nam poznati zbog nekoliko arheoloških istraživanja i terenskih pregleda.³ Oni nisu mnogobrojni, no ipak donose važne informacije o ljudskoj aktivnosti na prostoru Gorskog kotara. Rezultati rekognosciranja uglavnom su dostupni u *Hrvatskom arheološkom godišnjaku*, bez mnogo detalja te su još u procesu objavljivanja. Najviše informacija o Gorskome kotaru poznato nam je iz povijesnih izvora. Ovdje je prvenstveno riječ o razdoblju kasnog srednjeg i novog vijeka i vremenu vladavine obitelji Zrinski i Frankopan koji su znatno utjecali na život tadašnjih stanovnika Gorskog kotara.⁴

Iz navedenog može se zaključiti da je područje Gorskog kotara vrlo slabo istraženo te da su informacije o mnogim dosadašnjim istraživanjima zasad vrlo oskudne. Upravo su te činjenice bile poticaj za pisanje ovog rada.

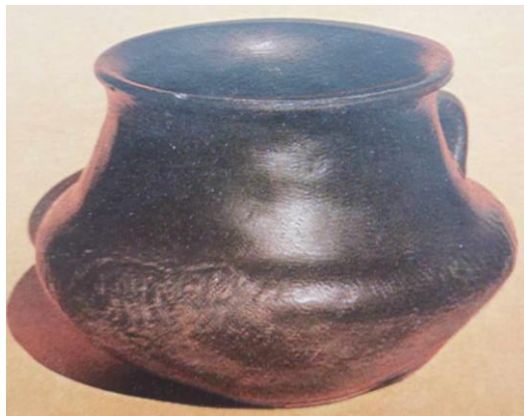
Ovom se prilikom želim zahvaliti svima koji su na neki način doprinijeli izradi ovog rada. Zahvaljujem se Andreju Janešu na ustupljenim informacijama o istraživanju na lokalitetu Fortica i Maji Grgurić Srzentić na zračnim fotografijama Lokvarskog jezera.

³ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016; P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, J. VIŠNJIĆ et al, 2019.

⁴ M. KRUEK, 1981, 47-52, 281-309.

2. Povijesni pregled

Najstariji su tragovi ljudske aktivnosti na području Gorskog kotara poznati prema rezultatima arheoloških istraživanja i rekognosciranja. Prema dosadašnjim arheološkim istraživanjima i terenskim pregledima vidljivo je da se u razdoblju prapovijesti u Gorskom kotaru može naći tek nekoliko lokaliteta. Iz paleolitičkog razdoblja zasad je poznata samo pećina Bukovac u kojoj čovjek nije boravio već ju je iskoristio kao prenočište ili za lov na špiljskog medvjeda. S. Malnar donosi podatak da je oko 1890. slovenski arheolog Srećko Brodar otkrio špilju s crtežima mamuta i drugih životinja, no da je ulaz u špilju veoma teško otkriti.⁵ Špilja do danas nije pronađena i ne znamo je li ova priča uopće istinita. Zatim nema nikakvih otkrivenih tragova ljudske aktivnosti do razdoblja eneolitika čiji su tragovi pronađeni u Hajdinoj hiži.⁶ U vrijeme brončanog doba javlja se nekoliko lokaliteta poput Tetinje jame, špilje Frašće, Hajdine hiže i ostave u Moravičkim Selima. Željezno doba također je zasad slabo zastupljeno, tek s nekoliko komada keramike pronađenih u Tetinjoj jami i Hajdinoj hiži.⁷ Na spomenutim lokalitetima pronađena je japodska keramika.⁸ Iako se zasad radi samo o dva lokaliteta, vjerojatno je da su Japodi bili prisutni i u Gorskom kotaru s obzirom da su naseljavali okolna područja poput Ogulinsko-plašćanske udoline i Slovenije.

Slika 2. Japodska keramička posuda iz Tetinje jame (M. KRUEK, 1981, 5)

O antičkom periodu u Gorskome kotaru imamo vrlo malo pouzdanih podataka, no vjerojatno je pao pod vlast rimske provincije nakon Oktavijanovih osvajanja okolnih područja 35. godine pr. Kr. (osvajanje japodskog grada Metuluma i Segestike čime je osvojio susjedno ogulinsko

⁵ F. ŠKILJAN, 2012, 6.

⁶ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 490.

⁷ M. KRUEK, 1981, 282.

⁸ M. KRUEK, 1981, 282.

područje).⁹ U kasnoantičkom razdoblju (vjerojatno između 260. i 270. godine) na području Prezidanske doline grade se bedemi koji čine dio obrambenog sustava *Claustre Alpium Iuliarum*. Nekoliko je slučajnih nalaza rimskog carskog novca pronađeno na delničkom području.

Slika 3. Antički novac s delničkog područja (M. KRUHEK, 1981, 5)

O razdoblju ranog srednjeg vijeka gotovo i nema podataka. Nigdje se izričito ne navodi Gorski kotar, no geografski bi ipak spadao pod prostor koji je do 925. godine obuhvaćala Hrvatska Kneževina, te od 925. do 1102. Hrvatsko Kraljevstvo. Nakon sklapanja personalne unije s Ugarskom 1102. Gorski kotar je vjerojatno, barem većinski, prostorno na području Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva. Naseljavanje Gorskog kotara vjerojatno je intenzivnije započelo tek koncem 13. stoljeća. Iako je Gorski kotar teritorijalno dio Hrvatsko – Ugarskog Kraljevstva o njemu se u povijesnim izvorima kroz 12. i 13. stoljeće piše vrlo malo. Spomen Prezida nalazimo u krivotvorenoj darovnici Bele IV. krčkim knezovima Frankopanima iz 1260. godine (falsifikat s pomoću kojeg žele proširiti vlast i na područje Gorskog kotara, vjerojatno nastao u kasnijem vremenu).¹⁰ Drugi pisani izvor, iz druge polovice 15. st., *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus* daje nam podatak o Mrkopaljskom polju. Dujam Frankopan 17. svibnja 1477. u Ledenicama svom rođaku potvrđuje posjed zvan Mrkopalj, koji mu je darovao knez Martin Frankopan.¹¹ Iste godine u ožujku, knez Martin Frankopan izdaje ispravu u kojoj daje Mikulici, sinu Damjana od Drozgometa „...possessionem nostram Massevo vocatam, inter possessiones

⁹ F. ŠKILJAN, 2012, 6.

¹⁰ M. KRUHEK, 1981, 49.

¹¹ M. KRUHEK, 1981, 283.

Lwkowo, Berkop[al]l el Lych sitam.“, što se vjerojatno odnosi na Maševo, Mrkopalj i Lič.¹² Sljedeći dokument koji je od važnosti za povijest Gorskog kotara nastaje 22. veljače 1481. godine kada Kraljevski sud Matije Korvina u Zagrebu izdaje povelju trgovcima slobodnog grada Gradeca da nisu dužni na ni jednog mitnici dok putuju prema moru plaćati tridesetnicu.¹³ U ovoj povelji spominju se goranska naselja Delnice, Lokve, Brod, Vrbovsko, Lukovdol i Moravice, što znači da su u to vrijeme ova naselja, pod feudalnom upravom Frankopana već razvijena upravnim feudalnim odnosom te su dio razvijenih prometnica kroz koje je tekla trgovina do Primorja.¹⁴

M. Kruhek donosi rutu starih frankopanskih puteva koji su vodili od njihovih najvažnijih utvrđenih gradova Pokuplja kroz Gorski kotar do Primorja. Jedna je trasa ceste spajala naselja Brod Moravice, Brod na Kupi, Lešnicu, Delnice, Lokve Fužine i Lič.¹⁵ Druga je pak trasa iz Lukovdola vodila do Gomirja, Vrbovskog, Ravne Gore, Mrkoplja i Liča.¹⁶ U Liču su se dvije trase ceste spojile i vodile do Bakra i Rijeke. Naselja Gerovo i Prezid bila su spojena trećom trasom preko Grobnika s Rijekom.¹⁷ Na navedenim komunikacijama u 15. st. su Frankopani ubirali porez od trgovaca dok im Matija Korvin nije omogućio slobodan prolaz.¹⁸

U Modruškom urbaru iz 1486. godine spominju se samo Gomirje s Ljubošinom i Lukovdol, iako su i neka druga goranska mjesta pod upravom modruške županije.¹⁹ U Gomirju je tada bio frankopanski dvorac koji je spadao pod upravu frankopanskog grada Vitunja, a u modruškom urbaru stoji popis tadašnjeg stanovništva, njihovih posjeda i obaveza prema feudalnim gospodarima.²⁰ Lukovdol se nalazio na istom mjestu kao i današnje naselje, no dvorac je na području današnjeg Severina te se sve do 16. stoljeća naziva Lukovdolom. Izgradnjom Lujzinske ceste razvija se današnji Severin na Kupi.²¹ Isti se podaci kao i za Gomirje javljaju i za Lukovdol, a tadašnja su naselja imala oko 200 (Gomirje) i 100 (Lukovdol) stanovnika.

U hrvatskoj povijesti početak novog vijeka obilježila je 1526. godine Mohačka bitka. Njezine su posljedice rezultirale priznavanjem novoga vladara Ferdinanda I. iz loze Habsburgovaca, što

¹² M. KRUEK, 1981, 283-284.

¹³ M. KRUEK, 1981, 284.

¹⁴ M. KRUEK, 1981, 284.

¹⁵ M. KRUEK, 1981, 284.

¹⁶ M. KRUEK, 1981, 284.

¹⁷ M. KRUEK, 1981, 284.

¹⁸ M. KRUEK, 1981, 50.

¹⁹ Vrbovsko, Moravice, Delnice, Mrkopalj i Brod na Kupi; M. KRUEK, 1981, 284-285.

²⁰ M. KRUEK, 1981, 285.

²¹ M. KRUEK, 1981, 285.

će obilježiti Hrvatsku kao dio Habsburške monarhije.²² 1868. Hrvatsko-ugarskom nagodbom postat će dio Austro-Ugarske Monarhije u čijem će sastavu biti sve do 1918. godine.

Kroz razdoblje 15. i 16. st. u Gorskom kotaru česti su napadi Turaka što je uzrokovalo bijeg stanovništva te potpuno napuštanje nekih naselja. Tadašnji se Frankopani nisu brinuli za dobrobit Gorskog kotara, što dokazuje dokument iz 1558. godine o procjeni i zapljeni dobara Stjepana Frankopana Ozaljskog.

Stjepan Frankopan Ozaljski zbog nasilja i štete koju je načinio osuđen je od kraljevskog suda na gubitak svih dobara i smrt²³. Izaslanici Stjepan Šćitarjevski i prebendar Dubrave Stjepan su na banov nalog posjećivali i popisivali njegove posjede. Brod na Kupi i Moravice opisuju kao mjesta s dosta obradive zemlje, no opustošena od strane Turaka, a većina stanovništva odbjelo. Stanovništvo koje je ostalo opisano je kao siromašno, kmetovi koji vlastelinima nisu donosili veliku korist pa su po dva radna dana u tjednu davali tlaku (obrađivali zemlju koju su Frankopani na tim područjima držali za vlastite potrebe).²⁴

Gerovo, tada najveće naselje i središte frankopanskih posjeda u Gorskom kotaru, je imalo 30 kmetskih selišta, no niti jedan kmet nije posjedovao cijelo selište, njihove obaveze nisu bile točno određene, a prema zapisima izaslanika „...koliko se od koga može ubrati, toliko mu se i uzme.“²⁵

Izaslanici su također zapisali: „Ima tu dosta velikih planina, sve do mora, ali bijedni ljudi od njih nemaju nikakve koristi, osim ako koji može taj hvata puhove, jer i tu Turci, pješaci i konjanici stalno lutaju uokolo i napadaju nezaštićene ljude.“

Iz ovog se dokumenta može zaključiti da se radi o nemirnim, dapače, opasnim vremenima kada gospodarstvo zamire, a stanovništvo bježi jer nije pod ničijom zaštitom.

Nakon smrti Stjepana Frankopana Ozaljskog 1577. godine Gorski kotar i Vinodol prema oporuci pripadaju plemićkoj obitelji Zrinski. 1605. godine senjski kapetan Danijel Frankol obraća se kralju Ferdinandu u korist stanovništva Ravnih kotara koje se iz turskog područja želi preseliti u kršćansko, te uz njihovu pomoć upada do utvrde Zemunika i oslobađa taj prostor.²⁶

Na povratku dovodi 700 stanovnika te ih naseljava na Ličkom polju, uz uvjet da prihvate

²² V. KLAJČ, 1911, 55.

²³ Nećaci Zrinski daju mu novac za isplatu štete pa tako izbjegava smrtnu osudu i 1572. prepisuje Zrinskima svoje posjede i gradove.

²⁴ M. KRUIEK, 1981, 286.

²⁵ M. KRUIEK, 1981, 286.

²⁶ M. KRUIEK, 1981, 288.

Zrinske kao svoje feudalne gospodare.²⁷ U crkvi sv. Jurja u Hreljinu prisežu vjernost obitelji Zrinski.²⁸

Iste godine Julije Čikulini darovnicom dobiva Lič od Jurja Zrinskog, a Nikola Zrinski u toj ispravi navodi kako je u Lič iz turskih krajeva preseljeno 50 obitelji Krmpoćana „... na našu zemlju koja je već pred 200 godina tu naseljena, pa onda bila napuštena.“²⁹ Iz ove isprave također saznajemo kako je Julije Čikulini u Liču izgradio kulu koja će služiti za obranu čitavog kraja, započinje gradnja naselja i crkva oko koje podižu kameni zid gdje se stanovništvo može skloniti ako dođe do napada.³⁰

Vrlo brzo dolazi do novih nemira jer Julije Čikulini ima prevelike zahtjeve za svoje podanike pa se novodoseljeno stanovništvo buni i traži zaštitu od kralja, na što ih Čikulini optužuje za krađe i nemire.³¹ Vojna krajina želi ih uvesti u svoju službu pa 1607. dobivaju krajišku organizaciju, a Zrinski ih se pokušavaju riješiti.³² Već 1613. trebalo se to stanovništvo preseliti, no zbog turskih provala taj plan propada. 1614. i 1615. godine Krmpoćane pljačkaju Turci, a nakon tih provala stanovništvo se planira vratiti na turski teritorij, međutim tada ih napadaju krajiški vojnici.³³

Nakon preuzimanja frankopanskih posjeda Zrinski nailaze na otpor od strane Frankopana Slunjskih i Tržačkih te se razvijaju neprijateljski odnosi između dvije obitelji. 1580. Zrinski vraćaju u frankopanski posjed Vinodol, Zvečaj, Novigrad na Dobri i Lukovdol (Severin na Kupu).³⁴

Druga polovica 16. i 17. stoljeće mirnije su razdoblje kada se turske provale smanjuju, ponovo se počinje razvijati gospodarstvo te se naseljava novo stanovništvo. Većina Gorskog kotara u ovom je razdoblju pod upravom Nikole i Petra Zrinskog. Brod na Kupu postaje umjesto Gerova upravno središte Gorskog kotara, Petar Zrinski na mjestu starijeg frankopanskog kaštela podiže novi, te 1670. daje izgraditi crkvu Sv. Marije Magdalene. Rudnik u Liču nastavlja se eksploatirati iz frankopanskog razdoblja i kroz vladavinu Zrinskih sve dok Petar Zrinski rudarski pogon oko 1651. godine ne premjesti iz Liča u Čabar, gdje pronalazi kvalitetniju rudaču.³⁵

²⁷ M. KRUEK, 1981, 288.

²⁸ M. KRUEK, 1981, 288; E. LASZOWSKI, 1915, 6-7.

²⁹ M. KRUEK, 1981, 288.

³⁰ M. KRUEK, 1981, 288.

³¹ M. KRUEK, 1981, 288.

³² M. KRUEK, 1981, 288.

³³ M. KRUEK, 1981, 288.

³⁴ M. KRUEK, 1981, 52.

³⁵ M. KRUEK, 1981, 53.; E. LASZOWSKI, 1923, 40.

U Čabru gradi dvor sa zgradama za činovnike i upravu, kuće za radnike, radionice za preradu željeza, pilanu i mlin.³⁶ Iz zapisa nastalih nakon njegova utamničenja 1670. godine saznaje se da je u čabarskom vlastelinstvu bilo 2000 kmetova, a u Čabru 200 radnika u proizvodnji željeza.³⁷

Za vrijeme zrinsko-frankopanske urote Gorski kotar bio je u pripremi za ustanak prema napatku Petra Zrinskog, no urota je propala nakon njihova uhapšenja. Austro-ugarski car Leopold naredio je da se sva njihova imanja i posjedi zauzmu te tako završava razdoblje vladavine Zrinskih i Frankopana u Gorskom kotaru.

Zrinsko-frankopanski posjedi u Gorskom kotaru i Primorju područje su od velikog interesa za domaće plemstvo, krajišnike, Ugarsku i Austriju, a posebice austrijski dvor pokušava društveno i politički odvojiti taj prostor od Kraljevine Hrvatske.³⁸ Hrvatski sabor tome se godinama protivi, no Austrijska komora 1692. otkupljuje za pola milijuna forinti zrinsko-frankopanske primorske i hrvatske posjede, a iste godine umire posljednji Zrinski (Adam – nećak Petra Zrinskog) te se njegova udovica Sofija odriče dijela njegovih posjeda u korist Austrijske komore.³⁹ Hrvatski se sabor iste godine uspio izboriti da se ugovorom priznaju državna prava Kraljevine Hrvatske nad zakupljenim područjem. Austrijska komora nerijetko ne poštuje ovaj ugovor pa slijede godine nemira i nezadovoljstva kada je Gorski kotar zapravo pod upravom bečkog dvora.

Tek 1776. godine Marija Terezija osniva novu, upravno samostalnu Severinsku županiju koja obuhvaća dio Gorskog kotara zapadno od Karolinske ceste, a 1777. i sva naselja na Karolinskoj cesti čime se pod hrvatsku upravu vraćaju svi bivši zrinsko-frankopanski posjedi u Gorskom kotaru i Primorju.⁴⁰ 1778. godine Hrvatsko kraljevsko vijeće zahtjeva od carice Marije Terezije da se u Severinskoj županiji, osim Kupskog i Primorskog kotara osnuje još jedan radi boljeg toka prometa kroz Gorski kotar.

Marija Terezija 7. studenog 1778. u Beču dozvoljava da se osnuje Gorski kotar – *Processus montanus*, radi veće sigurnosti trgovine i opće dobrobiti koje ona donosi stanovništvu.⁴¹ Severinska županija tako je podijeljena na tri dijela; Primorski kotar – u koji spadaju goranska naselja Fužine, Lokve i Lič, Gorski kotar – Čabar, Brod na Kupi, Delnice, Ravna Gora, Stara Sušica, Mrkopalj i druga manja naselja, Kupski kotar – Severin s Lukovdolom i bosiljevsko

³⁶ M. KRUIHEK, 1981, 53.

³⁷ M. KRUIHEK, 1981, 53.

³⁸ M. KRUIHEK, 1981, 57.

³⁹ M. KRUIHEK, 1981, 62.

⁴⁰ M. KRUIHEK, 1981, 64-65.

⁴¹ M. KRUIHEK, 1981, 65.

područje.⁴² 1785. car Josip II. izdaje povelju novim povlaštenim kraljevskim trgovištima (najvećim mjestima na Karolinskoj cesti) – Ravna Gora, Mrkopalj i Vrbovsko.⁴³ Iste godine car Josip II. ukida kmetstvo.

⁴² M. KRUHEK, 1981, 65-66.

⁴³ M. KRUHEK, 1981, 66.

3. Povijest istraživanja

Podaci u poglavlju povijest istraživanja odnose se na sva poznata provedena arheološka iskopavanja i terenske preglede koji su dali podatke o materijalnoj kulturi Gorskog kotara te najvažnija djela i autore koji se bave povijesnim pregledom ovog područja.

Jedan od prvih istraživača bio je Dragutin Hirc, učitelj, geograf i putopisac koji je u 19. stoljeću istraživao Gorski kotar. Njegovi putopisi možda ne spadaju pod stručnu literaturu, no ipak ih valja spomenuti. 1898. godine prvi je puta objavljena njegova knjiga *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi* u kojoj opisuje mnoga naselja spomenuta u radu (Brod na Kupi, Delnice, Čabar, Prezid, Hajdova hiža i dr.).⁴⁴

Hrvatski povjesničar Emilij Laszowski jedan je od prvih autora koji donose važne podatke o utjecaju knezova Zrinskih i Frankopana na Gorski kotar. Godine 1915. izdaje *Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih* te 1923. *Gorski kotar i Vinodol*, djela u kojima opisuje zatečeno stanje gorskokotarskih kaštela i njihovu poznatu povijest.⁴⁵

Najopsežnije i moguće najvažnije djelo je monografija izdana 1981. godine od naslovom *Gorski kotar*.⁴⁶ U monografiji koja broji više od 1000 stranica autori donose sve podatke o povijesti Gorskog kotara koje su im tada poznate. U osam poglavlja razni autori donose zemljopisno-povijesni pregled Gorskog kotara, suvremeni razvitak općina, razvoj šumarstva, drvene industrije, poljoprivrede, razvoj naselja i mnoge druge informacije vezane uz razvoj ovog područja. Milan Kruhek bavi se povijesnim aspektom te opisuje poznatu povijest od razdoblja doseljenja Hrvata do propasti Zrinskih i Frankopana te donosi podatke o nastanku goranskih naselja i njihovom razvoju kroz povijest.⁴⁷ Iva Perčić-Čologović u monografiji donosi informacije o sakralnim i fortifikacijskim objektima Gorskog kotara.⁴⁸

Povjesničar umjetnosti Ivo Vojnović 2008. godine pregledao je kaštel Zrinskih u Brodu na Kupi te je u *Konzervatorskom elaboratu za rekonstrukciju dvorca Zrinski u Brodu na Kupi* donio mnoge važne podatke o izgradnji kaštela te analizirao njegov povijesno-građevinski razvoj.⁴⁹

⁴⁴ D. HIRC, 1898.

⁴⁵ E. LASZOWSKI, 1915; E. LASZOWSKI, 1923.

⁴⁶ I. TOMAC KAPELAN, 1981.

⁴⁷ M. KRUHEK, 1981, 47-52, M. KRUHEK, 1981, 281-309.

⁴⁸ I. PERČIĆ-ČOLOGOVIĆ, 1981, 781-803.

⁴⁹ I. VOJNOVIĆ, 2008.

Filip Škiljan zaslužan je za jedno od opširnijih djela o povijesnom razvoju Gorskog kotara iz 2012. godine u kojem je obuhvatio sve Zrinsko-Frankopanske kaštele, kao i sakralne spomenike ovog područja.⁵⁰

Petar Feletar analizirao je izgradnju i važnost povijesnih cesta koje su prolazile kroz Gorski kotar.⁵¹ Osim o izgradnji samih cesta donosi i mnoge podatke o samim naseljima.

Od recentnijih radova valja spomenuti knjigu *Putovima Frankopana* u kojoj se djelomično spominje i Gorski kotar.⁵² Ranko Starac u poglavlju o Gorskome kotaru ukratko spominje neke poznate lokalitete, a naglasak je uglavnom na zrinsko-frankopanskim kaštelima.⁵³

Prva potvrđena arheološka istraživanja (vođena od strane arheologa) u Gorskom kotaru proveo je 1916. godine W. Schmid na području *Claustre*, no J. Višnjić ističe kako su istraživanja *Claustre* na prezidanskom području spomenuta još u 18. stoljeću kod B. Hacqueta te u 19. stoljeću kod raznih autora poput Hirca, Klaića, Hitzingera i drugih.⁵⁴ Na području Prezida trasa obrambenog zida rekognoscirana je u više navrata, počevši s 1959. godinom, kada su istraživanje vršili P. Petru, S. Gabrovec, F. Leben i J. Šašel, a kasnije su nastavili Schein, Vrkljan Lipovac, Šiljeg, Zaccaria, Višnjić i Kusetić.⁵⁵

Zagrebački Institut za arheologiju pod vodstvom G. Vrkljan Lipovac i B. Šiljega od 2004. do 2006. godine proveo je čišćenje i dokumentiranje sjevernog kraka zidina te su utvrdili kako se vjerojatno radi o suhozidnoj konstrukciji.⁵⁶ Istraživanja Instituta također su ubicirala trasu rimske ceste te ukazala na moguće postojanje dvaju promatračnica (jedna na k.č. Franca Bajeca, te druga na lokalitetu Vražji vrtec).⁵⁷ Hrvatski restauratorski zavod također provodi mnoga istraživanja na prezidanskom području. 2011. godine provodi se terenski pregled, 2012. godine probno sondiranje na lokalitetu Deuce te 2016. godine lidarsko snimanje.⁵⁸ 2018. godine provode se ponovno arheološka iskopavanja na lokalitetu Deuce, gdje se zatim radi 3D skeniranje zatečenog stanja i provodi se konzervacija istražene strukture.⁵⁹

Jedno od najranije provedenih arheoloških istraživanja u Gorskom kotaru vodio je mađarski paleontolog Tivadar Kormos 1911. godine u špilji Bukovac.⁶⁰ Tamo je otvorio dvije sonde te

⁵⁰ F. ŠKILJAN, 2012.

⁵¹ P. FELETAR, 2015.

⁵² PUTOVIMA FRANKOPANA, 2018.

⁵³ R. STARAC, 2018, 199-209.

⁵⁴ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 195.

⁵⁵ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 195.

⁵⁶ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 195.

⁵⁷ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 195-196.

⁵⁸ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 200.

⁵⁹ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 200-201.

⁶⁰ T. KORMOS, 1912.

je pronašao do danas najpoznatiji arheološki nalaz te špilje. Radi se o koštanom šiljku izrađenom od jelenjeg roga. Osim ovog nalaza pronađene su mnoge životinjske kosti, između ostalog kosti špiljskog medvjeda na kojima su vidljivi tragovi obrade. Nakon T. Kormosa špilja Bukovac privukla je i hrvatskog paleontoga (pionira hrvatske speleoarheologije) Mirka Maleza. M. Malez je u više navrata istraživao špilje Gorskog kotara. 1954. godine posjetio je u okolici Fužina špilju Vrelo, Kamenu Glavicu i Tisovac.⁶¹ Na području Prezida pećine Trbuhovicu, Zemunicu i Brlog pećinu.⁶² U okolici Čabra pećinu Gavranica, a kod Kuželja i poznatu Hajdinu hižu.⁶³ Okolica Lokava posebno ga je zainteresirala zbog Medvjede pećine koja je bila poznata po mnoštvu fosilnih ostataka špiljskog medvjeda te je 1954. proveo i iskopavanja kako bi se posvetio istraživanjima kosti špiljskog medvjeda.⁶⁴ Posjetio je i špilju Lokvarku, pećinu Lipa te špilju Bukovac.⁶⁵ Kao što je već spomenuto M. Malez je u više navrata i kasnijih godina posjećivao goranske špilje, no u špilji Bukovac je 1956. proveo i arheološka iskopavanja.⁶⁶ Istraživanja navedenog lokaliteta nastavljaju se u nekoliko kampanja pod vodstvom Ivora Jankovića od 2010. do 2017. godine.⁶⁷ U navedenim istraživanjima su sudjelovali mnogi arheolozi poput Ivora Karavanića, Sanjina Mihelića, Nikole Vukosavljevića, Freda H. Smitha i dr.

2011. godine Sanjin Mihelić iz Arheološkog muzeja u Zagrebu provodi istraživanja u Liču na mjestu potencijalne kurije iz 16. stoljeća.⁶⁸

Lokalitet Fortica u Mrkoplju istraživan je prvi puta 1977. godine od strane Milana Kruheka, a 2019. godine istraživanja provodi Hrvatski restauratorski zavod pod vodstvom Andreja Janeša.⁶⁹

U istočnom dijelu Gorskog kotara u brončanodobnoj špilji Frašće od 2000. godine arheološka istraživanja provodi Domagoj Perkić iz Konzervatorskog odjela u Karlovcu, a zatim 2016. i 2017. godine Paula Androić Gračanin provodi terenske preglede te potvrđuje nalaz kulturnih slojeva srednjeg i kasnog brončanog doba.⁷⁰

⁶¹ M. MALEZ, 1956.

⁶² M. MALEZ, 1956.

⁶³ M. MALEZ, 1956.

⁶⁴ M. MALEZ, 1956.

⁶⁵ M. MALEZ, 1956.

⁶⁶ M. MALEZ, 1959.

⁶⁷ I. JANKOVIĆ et al, 2019.

⁶⁸ S. MIHELIĆ, P. ANDROIĆ, 2011, 465-467.

⁶⁹ A. JANEŠ, 2019.

⁷⁰ D. PERKIĆ, 2001; P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017.

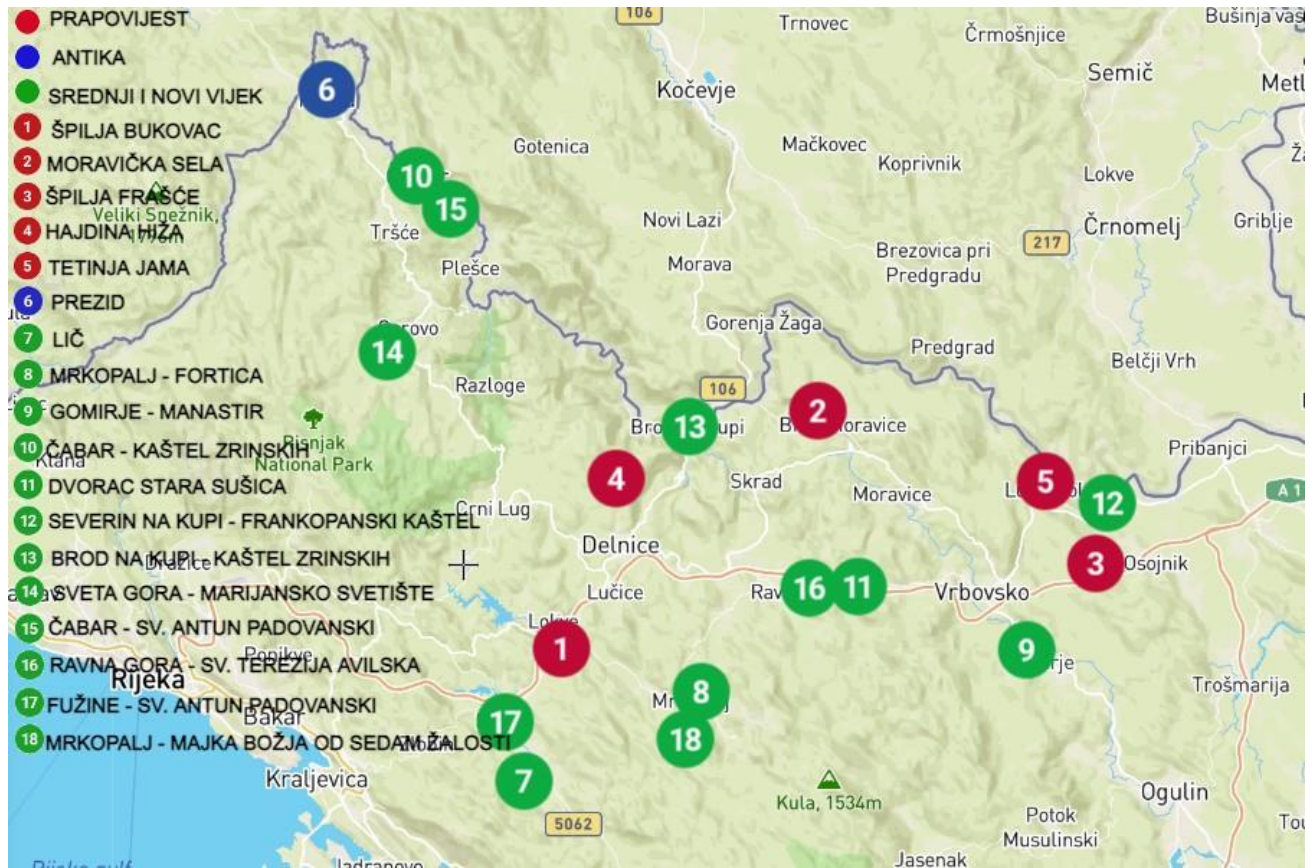
Na lokalitetu Tetinja jama provedena su od strane P. Androić Gračanin arheološka istraživanja 2016. i 2017. godine.⁷¹ Arheološki nalazi ukazuju na ljudsku aktivnost u brončanom i željeznom dobu te kasnom srednjem vijeku.

Terenskim pregledima velik dio Gorskog kotara obuhvatila je već spomenuta Paula Androić Gračanin, koja je od 2016. godine pregledala okolicu naselja Gomirje, Ličko polje, Damaljsko polje i Gradac, Veliki Jadruč i okolicu.⁷² Također i lokalitete poput Hajdine hiže, špilje u Gornjem Osojniku, pećine Tavan, Nedine špilje, špilje Đotičak. Treba nadodati da su spomenuti položaji oni na kojima su zasad pronađeni arheološki pokazatelji, no u stvarnosti je pregledano veće područje.

⁷¹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016; P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017.

⁷² P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016.

4. Nalazišta

Slika 4. Karta nalazišta (izradila: L. Bajt)

4.1. Prapovijest

4.1.1. Špilja Bukovac

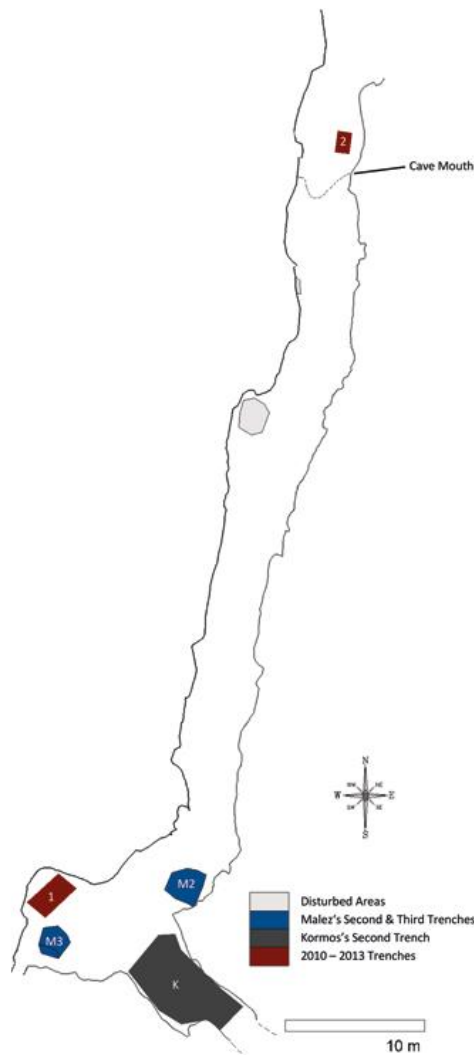
Slika 5. Lokacija špilje Bukovac i drugih lokaliteta sa sličnim nalazom koštanog šiljka iz vremena gornjeg paleolitika (I. Janković et al, 2018, 297)

U blizini naselja Lokve, na padinama brda Sleme nalazi se špilja Bukovac. Špilja se proteže u T-obliku, duga je 40-ak metara, a na kraju se širi u poprečnu dvoranu široku 10-ak metara.⁷³ Već 1911. godine arheološka istraživanja vodio je Tivadar Kormos uz pomoć Ladislausa Szilágyja. Tivadar Kormos istražio je dvije sonde. Jednu manju (dimenzija 3 x 1,8 metara) u samom „tunelu“ špilje, otprilike 7 metara od ulaza te drugu (dimenzija 5 x 4,7 metara) koja je prekrivala gotovo čitavu jugoistočnu komoru.⁷⁴

⁷³ Svaki od tri istraživača daje drukčije dimenzije špilje (uglavnom otprilike od 40 do 55 m dužine, od 10 do 25 m širine)

I. JANKOVIĆ, 2010, 478.

⁷⁴ T. KORMOS, 1912, 48; I. JANKOVIĆ ET AL, 2018, 298.

Slika 6. Tlocrt špilje Bukovac s istraživanim sondama (I. Janković et al, 2018, 298)

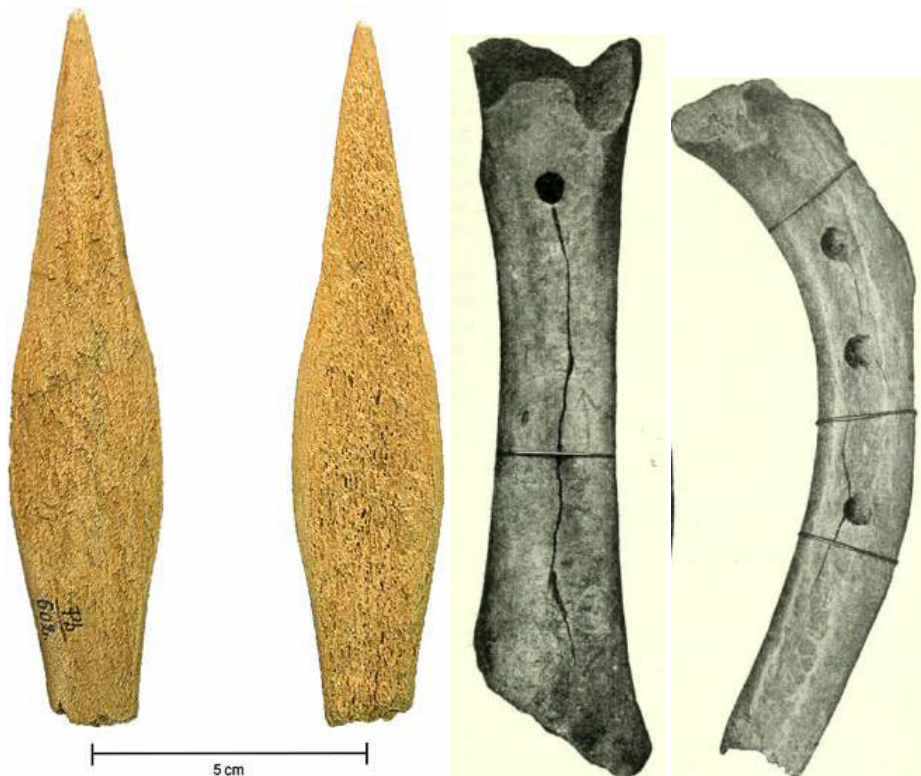
Pronađeno je mnogo životinjskih kostiju iz doba ranog gornjeg paleolitika, no najvažniji su nalazi jelenji rog koji je obrađen tako da nalikuje šiljku (Slika 7) i dvije medvjede kosti s mogućim s tragovima obrade (Slika 8 i 9).⁷⁵ Dužine je 12, 6 cm, na najširem mjestu širok je 2, 8 cm, a debljina mu je jedan centimetar.⁷⁶ Baza mu je odlomljena, no lako je uočljivo da se šiljak prema bazi stanjuje, a vrh je uglačan. Slični koštani šiljci pronađeni su po Europi, no najbližnji je primjerak iz Češke s lokaliteta Mladeč.⁷⁷ T. Kormos u svojem opisu artefakta spominje tzv. blutrine za oticanje krvi, no na današnjim slikama artefakta tako nešto nije primjetno.⁷⁸

⁷⁵ T. KORMOS, 1912, 52-53.

⁷⁶ T. KORMOS, 1912, 49-50; I. JANKOVIĆ et al, 2018, 298.

⁷⁷ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 298.

⁷⁸ T. KORMOS, 1912, 50.

Slika 7, 8 i 9. Koštani šiljak od jelenjeg roga (7), medvjeda kost (8) i medvjede rebro s tragovima obrade (9) (I. Janković et al, 2018, 298. i T. Kormos, 1912, 53)

Većina kostiju pronađena u špilji tijekom Kormosovih istraživanja pripada špiljskom medvjedu (*Ursus spelaeus*), iako je nađeno nekoliko kostiju smeđeg medvjeda (*Ursus arctos*) te su pronađeni tragovi gorenja.⁷⁹ Ostale kosti pripadaju sljedećim vrstama životinja; snježni leopard (*Felis uncia*), jelen (*Cervus elaphus*), pantera (*Panthera pardus*), planinski/bijeli zec (*Lepus timidus*), bijelka – ptica iz porodice tetrijeba (*Lagopus mutus*).⁸⁰

Nakon T. Kormosa špilju Bukovac 1956. godine istražuje Mirko Malez.

M. Malez u špilji otvara tri sonde – prvu sondu u početnom dijelu pećine, drugu na 52 metra, a treću u poprečnoj dvorani.⁸¹ Istraživanja nisu pokazala nikakve tragove ljudske aktivnosti, već su pronađene samo životinjske (medvjede) kosti.⁸² M. Malez tako zaključuje da je špilja Bukovac prvotno služila kao sklonište špiljskom medvjedu te da nalazi koje je pronašao Kormos upućuju na povremeni lov paleolitičkog čovjeka na ovu zvijer.⁸³

⁷⁹ T. KORMOS, 1912 51; I. JANKOVIĆ et al, 2018, 298.

⁸⁰ T. KORMOS, 1912 51; I. JANKOVIĆ et al, 2018, 298.

⁸¹ M. MALEZ, 1959, 348.

⁸² M. MALEZ, 1959, 348.

⁸³ M. MALEZ, 1959, 349.

Treći istraživač špilje Bukovac je Ivor Janković. Od 2010. do 2017. godine vrši iskopavanja u nekoliko kampanja. Cilj ovih istraživanja bio je pronalaženje netaknutnog sedimenta kako bi usporedio pronađene stratigrafske jedinice s onim opisanim od strane prijašnjih istraživača T. Kormosa i M. Maleza.⁸⁴ Također, cilj je bio dobiti precizniju dataciju koštanog šiljka pronađenog od strane T. Kormosa i na posljetku dobiti širu sliku samog nalazišta i njegova korištenja kroz prapovijest.⁸⁵ Prva sonda otvorena je na sjeverozapadu, unutar glavne dvorane (dimezije 1,5 x 2m, u drugoj kampanji proširena na 1,5 x 3 m). Pokazalo se da je stratigrafija neporemećena te da se slojevi mogu usporediti s onim prijašnjih istraživača.

U prvom sloju pronađen je mali broj životinjskih kostiju, a drugi je sloj neporemećenog kalcijevog karbonata. Sva tri istraživača potvrđuju pronalazak sloja kalcijevog karbonata (Kormos – Sinterdecke, Malez – stratum b, Janković – sloj 2), a Malez čini radiokarbonsku analizu i 1979. godine objavljuje dobiven datum od 9040 ± 90 godina prije sadašnjosti.⁸⁶ Malez drži da je njegov stratum c sloj u kojem je Kormos pronašao koštani šiljak (Malez a – Holocen, b – Drijas, c – Würm 3, d – Würm 2/3, e – Würm 2, f i g – Würm 1/2 do Würm 1).⁸⁷ Sloj 3 sastoji se od glinaste zemlje s 1% šljunka i malo kamena do 10 cm veličine, u velikoj količini prisutne su životinjske kosti. Sloj 4 sličan je prijašnjem, glinasta zemlja sa životinjskim kostima. Sloj 4A također morfološki sličan slojevima 3 i 4, no svjetlije boje sa životinjskim ostatcima. Na kraju sloj 5 – pjeskoviti sediment, sterilan sloj nastao kao posljedica aktivnosti vode. Janković nadalje objašnjava kako nije u mogućnosti sa sigurnošću potvrditi da Malezovi stratum c, d i e koreliraju s njegovim slojevima 3, 4 i 4A zbog manjka opisa i podataka, no primjećuje da su svi istraživači uvidjeli kako se slojevi s mnogobrojnim životinjskim kostima i drugim artefaktima javljaju ispod sloja kalcijevog karbonata te iznad pjeskovitog sterilnog sloja (Jankovićev sloj 5).⁸⁸

lab. no.	layer	sample	uncal BP	cal BP (1 σ)	cal BP (2 σ)
Beta 291915	3 ^a	tooth	30360 \pm 190	34560-34160	34730-33980
Beta 291915	4 ^a	tooth	31360 \pm 260	35530-34950	35850-34710
Beta 287819	4A ^a	tooth	31030 \pm 250	35180-34670	35530-34470
UBA 24514	C ^b	tooth	39871 \pm 835	44300-42910	45150-42430

Slika 10. Tablica s radiokarbonskim analizama iz 2018. (I. Janković et al, 2018, 302)

⁸⁴ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 300.

⁸⁵ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 300.

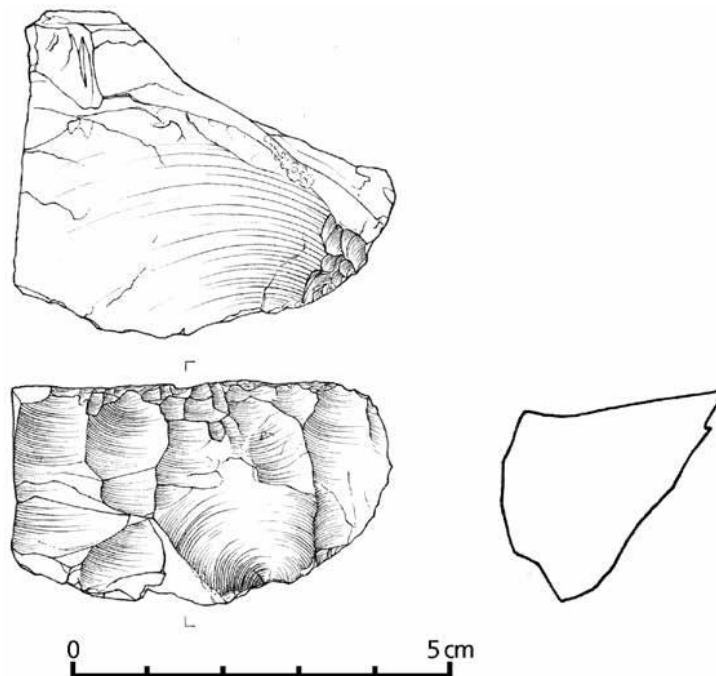
⁸⁶ I. JANKOVIĆ, 2018, 301.

⁸⁷ I. JANKOVIĆ, 2018, 301.

⁸⁸ I. JANKOVIĆ, 2018, 300-301.

Na ulaznom dijelu špilje otvorena je druga sonda (dimenzije 1,5 x 1 metar, proširena za metar u drugoj kampanji) čiju stratigrafiju nije bilo moguće sa sigurnošću usporediti s onom u sondama unutar špilje.⁸⁹ U drugoj sondi izdvojena su tri sloja; sloj A – recentni sloj, sloj B – kompaktni glinasti sloj sa sitnim kamenjem 1-2 cm veličine, životinjske kosti (uglavnom špiljski medvjed), sloj C – glinasti sloj, sličan sloju B, no tamniji.⁹⁰

Sloj C ima primjetno manje kamenja i kostiju, no u njemu je 2013. godine pronađena kamena jezgra (Sl. 11) od tamnosivog rožnjaka.⁹¹ Na jezgri se može uočiti udarna ploha, a svi su odbojci osim jednog odbijeni u istom smjeru. Radiokarbonska analiza provedena je na životinjskom zubu pronađenom u blizini jezgre i njegovo datiranje upućuje na razdoblje prijelaza iz srednjeg u gornji paleolitik.⁹² I. Janković predlaže atribuciju kamene jezgre gornjem paleolitu, no iskazuje kako je to ipak neizvjesno.⁹³

Slika 11. Kamena jezgra pronađena 2013. u špilji Bukovac (I. Janković et al, 2018, 302)

Artefakt koji je privukao pozornost mnogih znanstvenika je naravno koštani šiljak (Sl. 7). Njegovo je datiranje, zajedno s datiranjem cijele špilje, upitno, a svaki je od znanstvenika dao svoje mišljenje. Opće je mišljenje da pripada razdoblju gornjeg paleolitka, no raspravlja se o kulturnoj pripadnosti. Tivadar Kormos, Karel Maška i Dragutin Gorjanović-Kramberger

⁸⁹ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 301.

⁹⁰ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 301.

⁹¹ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 301.

⁹² I. JANKOVIĆ et al, 2018, 302.

⁹³ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 301-302.

smještaju ga u stariji magdalenijen, Kadić vidi sličnosti sa šiljcima pronađenim u Jankovič pećini u Mađarskoj te smatra da ovaj također pripada solutrenskoj kulturi.⁹⁴ Srećko Brodar i Mitja Brodar uočavaju sličnosti s kulturom olševijen, Mirko Malez ga također svrstava u orinjasijen, no u njegovim kasnijim fazama.⁹⁵ Danas svakako prevladava mišljenje o pripadnosti orinjasijenskoj kulturi (s obzirom na to da je olševijen danas izjednačen s ranim orinjasijenom) ili općenito gornjem paleolitu.⁹⁶

Ako sagledamo širu sliku slični koštani šiljci pronađeni su u Velikoj pećini i Vindiji, čiji su datumi oko 34 000 godina cal BP, a sličan je datum predložen i za šiljak iz špilje Bukovac. Također, lokaliteti Potočka zjaka i Mokriška jama u Sloveniji (gdje su također pronađeni koštani šiljci) datiraju se između 37 000 i 33 000 godina cal BP.

Zaključak cijele priče o špilji Bukovac je da ona ukazuje na prisutnost ljudske aktivnosti, no njezin je glavni stanovnik špiljski medvjed, dok su ju ljudi koristili samo kao privremeno sklonište/prenočište, vjerojatno samo za jednu noć te povremeno lov na medvjede. Svakako ovaj lokalitet (sa sličnim lokalitetima u Sloveniji i drugdje) ukazuje na čovjekovu prisutnost u planinskim prostorima središnje i zapadne Europe tijekom gornjeg paleolitika.⁹⁷

⁹⁴ M. MALEZ, 1967, 263.

⁹⁵ M. MALEZ, 1967, 263.

⁹⁶ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 299.

⁹⁷ I. JANKOVIĆ et al, 2018, 303-304.

4.1.2. Ostava iz Moravičkih Sela

Moravička Sela nalaze se u blizini većeg naselja Brod Moravica (Slika 12), u sjevernom predjelu Gorskog kotara. Sredinom 80-ih godina prošlog stoljeća, tijekom poljoprivrednih radova, slučajno je pronađena brončanodobna ostava.⁹⁸ Njeni pronalaznici su Benjamin i Marija Ferderber, na čijoj je zemlji ostava i pronađena. Ostava je dugi niz godina bila u privatnom vlasništvu, no 2017. godine sastavljena je te prebačena u Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja u Rijeci.⁹⁹

Lokacija pronalaska i njeno šire područje 2012. godine je pregledano i dokumentirano, međutim novi nalazi nisu pronađeni.¹⁰⁰

Slika 12. Položaj Moravičkih Sela (M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 411)

Ostava se sastoji od manjeg broja brončanih predmeta različite kvalitete i namjene.¹⁰¹ Težine je preko dva kilograma, a njen se inventar može podijeliti u nekoliko skupina;

1. Oružje – ulomak mača s prirubnicom i zakovicom (Slika 13)
2. Oruđe – fragmentirani minijturni dvostruki pijuk, šest ulomaka dva oštećena srpa s prirubnicom, sedam ulomaka srpova (Slika 13)
3. Nakit – ulomak brončane cijevi (vjerojatno dio narukvice ili torkvesa), dvije savijene narukvice (Slika 13)

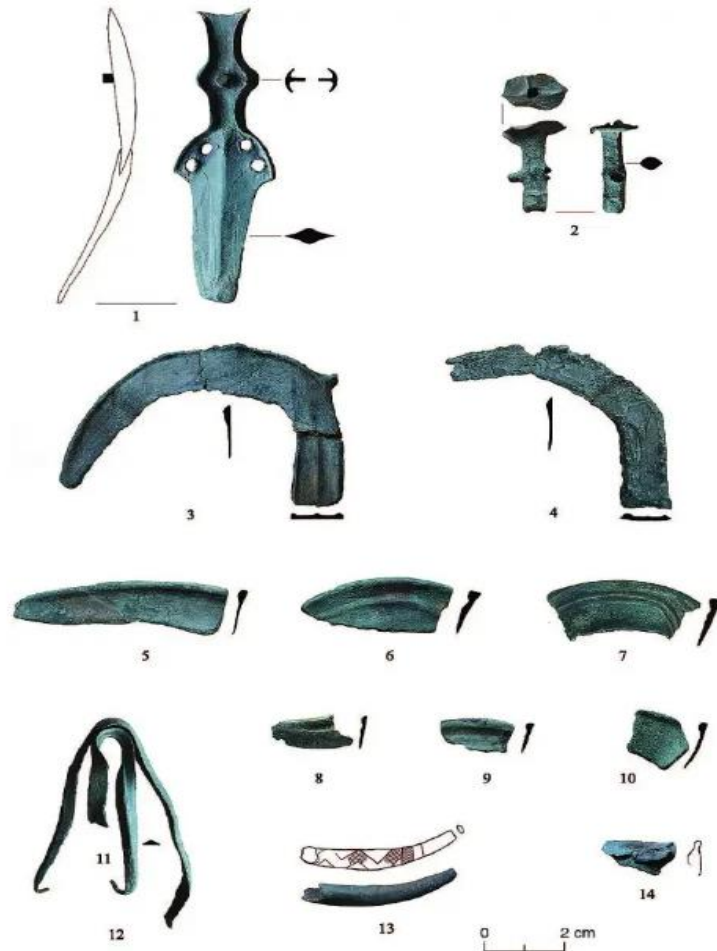
⁹⁸ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 410.

⁹⁹ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 410.

¹⁰⁰ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 410.

¹⁰¹ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 411.

4. Lim – ulomak savijenog brončanog lima (Slika 13)
5. Sirovine – četrnaest većih i manjih ulomaka brončanih ingota i amorfne bronce (Slika 15)¹⁰²

Slika 13. Sadržaj ostave iz Moravičkih Sela 1 – Mač, 2 – Dvostruki pijuk, 3-10 – Srpovi, 11-12 – Narukvice, 13 – Brončana cijev s cik-cak linijama, 14 – Savijen brončani lim (M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 413)

Ostava je sadržavala jedan fragmentiran mač s tragovima namjernog lomljenja. Sačuvana je drška i jedna trećina oštrice. Trn ima perforirani kružni izdanak te je sačuvana jedna zakovica.¹⁰³

Mač ima konkavnu križnicu s četiri rupe za zakovice.

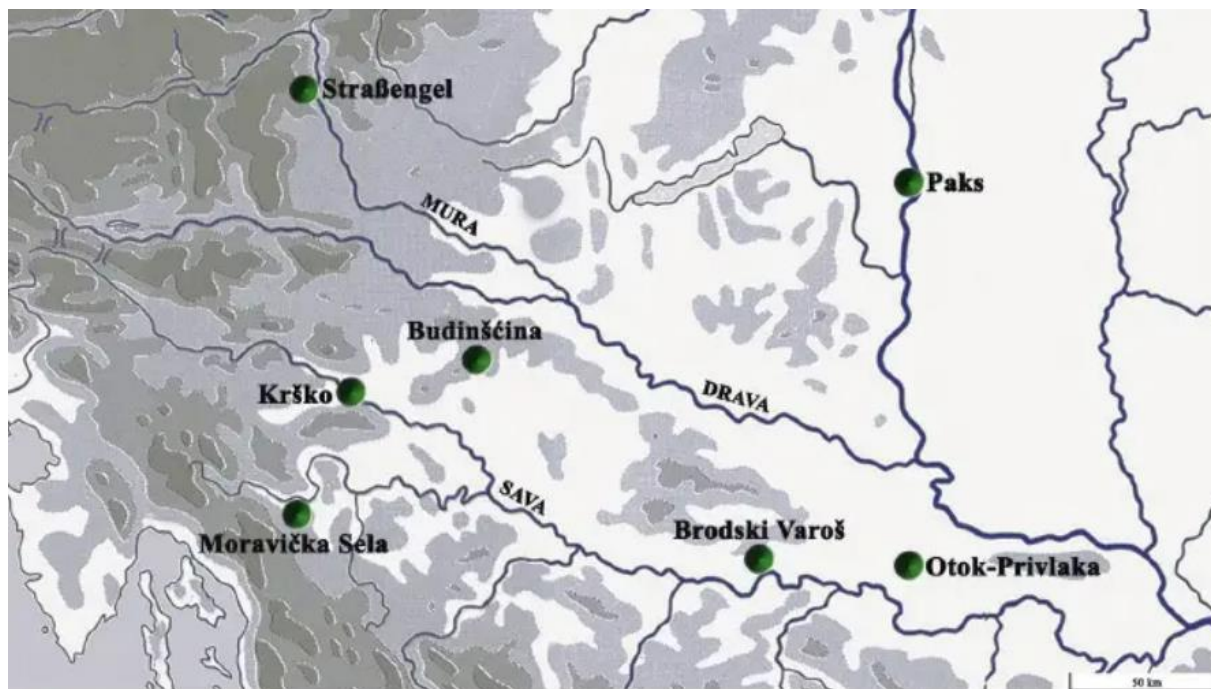
Oštrica ima zaobljen žlijeb te je sa svake strane ukrašena dvjema urezanim linijama. Prema tipologiji Tibora Kemenczeija mač bi se mogao uvrstiti u skupinu A4 mačeva s rubnom

¹⁰² M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 411.

¹⁰³ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 415.

drškom.¹⁰⁴ Prema Svendu Hansenu pripada tipu Budinščina, a prema tipologiji Anthonyja Hardinga radi se o maču tipa Krško.¹⁰⁵

Postoje pretpostavke o regionalnoj produkciji, no njihova je rasprostranjenost svakako najbrojnija na širem području južne Panonije (Slika 14). Pronalazak ovog mača proširuje granicu rasprostranjenosti ovog tipa od savskog koridora do područja rijeke Kupe (Kupskog bazena) u Gorskom kotaru.¹⁰⁶

Slika 14. Rasprostranjenost mačeva tipa Budinščina-Krško (M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 415)

Zanimljiv nalaz čine i dvije trakaste narukvice s uzdužnim grebenom/hrbatom (Sl. 13). Objе narukvice imaju blago savijene krajeve, no njima najbliži i najsličniji pronađeni primjerci s već spomenutih lokaliteta Debeli vrh i Siča/Lučica imale su krajeve sa spiralnim završecima, što dovodi do zaključka da je moguće da su upravo takvi bili i primjerci iz Moravičkih Sela.¹⁰⁷

Na području Karpatskog bazena, u sjevernoj Mađarskoj i Slovačkoj ovakvi tipovi narukvica uglavnom su pronađeni u paru (kao što je slučaj i s primjercima iz Moravičkih Sela i Debelog vrha).¹⁰⁸

¹⁰⁴ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 415.

¹⁰⁵ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 415.

¹⁰⁶ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 416.

¹⁰⁷ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 412.

¹⁰⁸ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 412.

Najbrojniji su nalazi sirovina te nakon njega srpovi. Srpovi su pronađeni u fragmentima (Sl 13). Nekoliko ih je ukrašeno rebrastim ojačanjima, a jedan je srp u potpunosti sačuvan, iako je namjerno razlomljen u četiri dijela.¹⁰⁹

Srp ima direktni prijelaz između oštrice i drške te je ojačan s tri paralelna rebra. Prema svojoj formi mogao bi pripadati Uioara 1 tipu srpova, čiju su tipologiju razvili Mircea Petrescu – Dimbovita i Rastko Vasić.¹¹⁰

Drugi srp čija bi se tipologija mogla utvrditi imao je oštri prijelaz između oštrice i ručke te karakteristički ukras Y – oblika na ručki, koji upućuje na tip Uioara 2 ili na varijantu „a“ prema tipologiji Primoža Paulina.¹¹¹

Navedeni tipovi srpova i njima slični oblici pronađeni su u gotovo svim ostavama starije faze kulture polja sa žarama, no najsličnije su one pronađene na lokalitetu Debeli vrh nad Pregradom u Sloveniji i Siča/Lučica u Hrvatskoj.¹¹²

Karakterističan su nalaz na području južne Panonije u periodu kasnog brončanog doba (Ha A1).¹¹³

U grupu nakita može se smjestiti i brončana cijev ukrašena cik-cak motivima (Sl. 13), a koju M. Blečić-Kavur i R. Starac smatraju dijelom veće ogrlice ili torkvesa.¹¹⁴ Slične su pronađene i na lokalitetu Siča/Lučica i Peggau (Austrija).

¹⁰⁹ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 411.

¹¹⁰ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 412.

¹¹¹ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 412.

¹¹² M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 412.

¹¹³ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 412.

¹¹⁴ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 415.

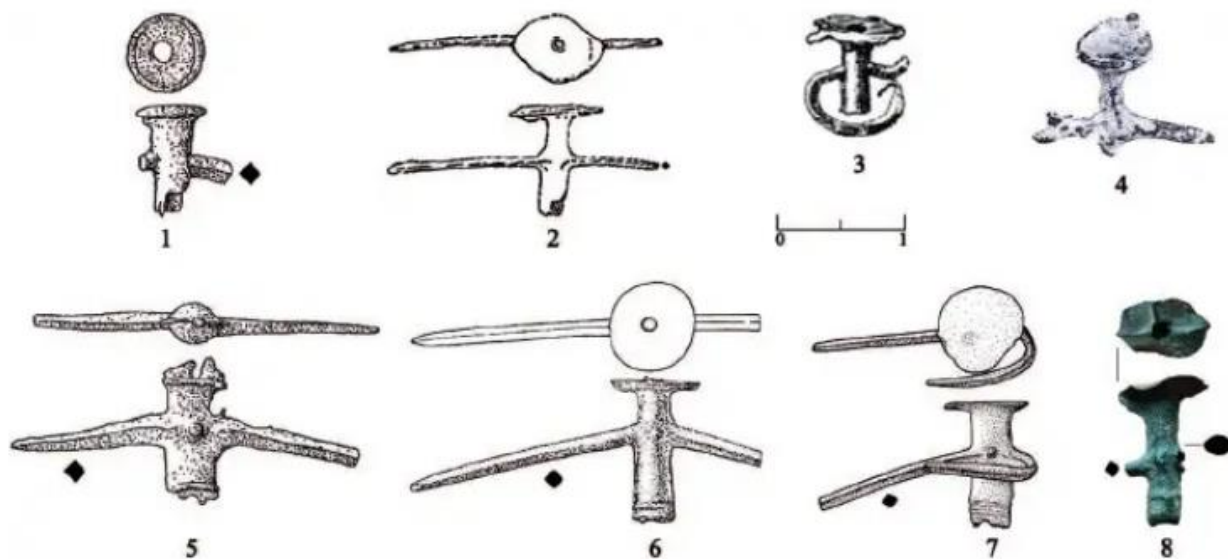

Slika 15. 15 – 27 Brončanodobni ingoti, 28 – Ulomak rastaljene bronce (M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 414)

Ostava je sadržavala namjerno slomljen dvostruki pijuk (Sl. 13 i 16), čija je rasprostranjenost široka. Pijuk ima ovalni završetak u obliku diska, nepravilnog je oblika, a uočiti se mogu i lijevani šavovi s gornje i donje strane, što ukazuje da je prilikom izrade korišten dvodijelni kalup (Slika 16). Ima sačuvano horizontalno rebro na donjem dijelu drške.

Dvostruki pijuci su karakteristični tip oruđa na području Karpatskog bazena – sjeverni dio Mađarske i posebno Slovačke, a zastupljeni su i u Češkoj.¹¹⁵

¹¹⁵ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 416.

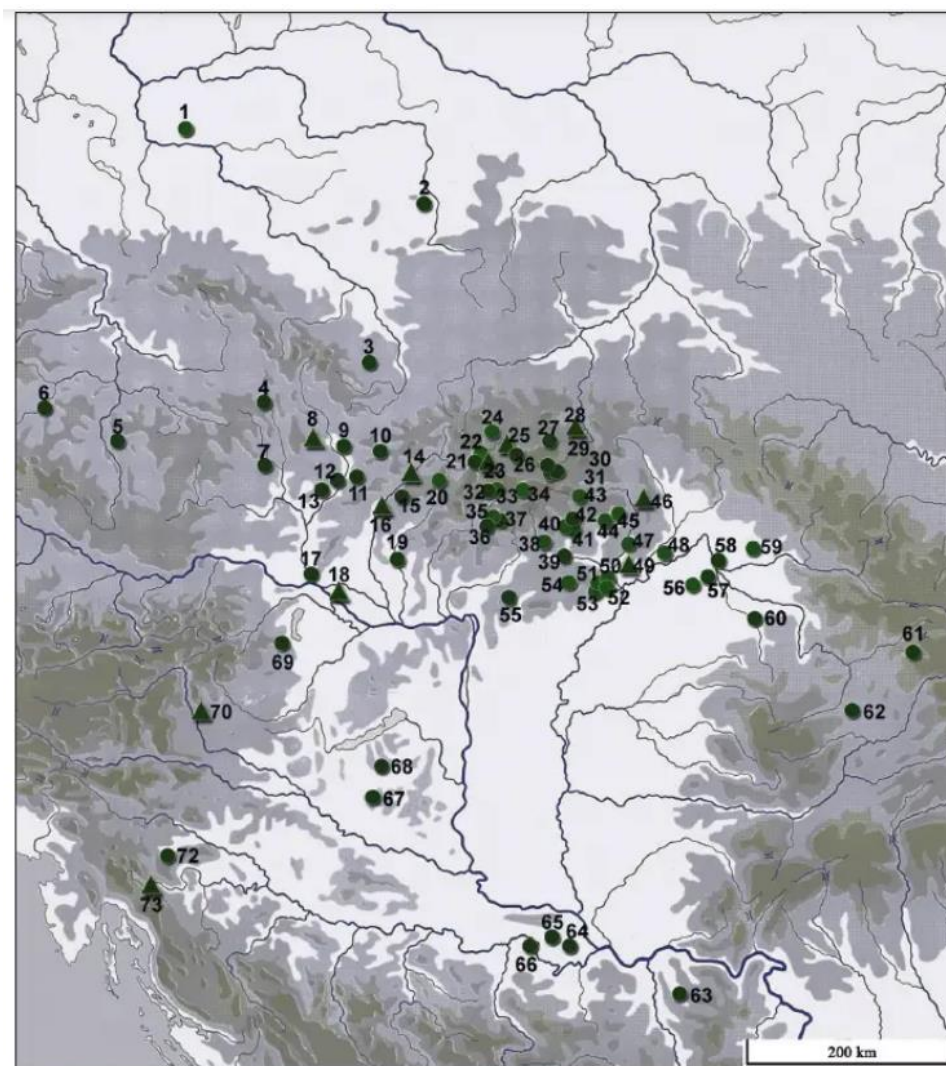

Slika 16. Minijaturni dvostruki pijuci: 1) Vršatské Podhradie; 2) Žitný ostrov; 3) Bodrogkeresztúr ; 4) Trenčianske Bohuslavice; 5) Vršatské Podhradie; 6) Dobrochov; 7) Peggau; 8) Moravička Sela (M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 416)

Primjerak iz Moravičkih Sela spada u skupinu minijaturnih oblika koji ne pripadaju uobičajenoj formi, već tipu E (prema tipologiji Stanislava Stuchlika) koji se datira u kasno brončano doba (Ha A). Sve do nedavno njezini su primjerci bili ograničeni na područje današnje Slovačke s izuzetkom od nekoliko primjeraka s područja Češke i Mađarske (Slika 17).¹¹⁶ Ostava iz Moravičkih Sela i već spomenuta ostava Peggau u Austriji pomiču granice rasprostranjenosti prema jugu.¹¹⁷

¹¹⁶ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 418.

¹¹⁷ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 418.

Slika 17. Rasprostranjenost minijaturnih dvostrukih pijuka ▲ i običnih dvostrukih pijuka ●

1) Sulechów; 2) Niechmirów; 3) Třemešná; 4) Kunětice; 5) Řepeč; 6) Libákovice; 7) Ivančice ; 8) Dobrochov; 9) Hradisko 2; 10) Provodov; 11) Drslavice; 12) UherskéHradiště; 13) Polešovice; 14) Vršatské Podhradie; 15) Ľuborča; 16) Trenčianske Bohuslavice; 17) Bratislava; 18) Žitný ostrov; 19) Nitra; 20) Lazany; 21) Blatnica; 22) Belá – Dulice; 23) Folkušová; 24) Černová; 25) Bešeňová; 26) Partizánska Ľupča; 27) Liptovská Anna; 28) Nižná na Orave; 29) Liptovský Ján; 30) Liptovská Ondrašová; 31) Liptov?; 32) Badin; 33) Riečka; 34) Ľubiteová; 35) Budča; 36) Ostrá Lúka, okr. Zvolen; 37) Zvolen; 38) Holiša ;39) Hostice; 40) Ožďany; 41) Rimavská Sobota; 42) Veľký Blh; 43) Dobšiná; 44) Gemer; 45) Zádielské Dvorníky; 46) Košické Olšany; 47) Felsődobosza; 48) Viss; 49) Bodrogkeresztúr; 50) Harsány; 51) Bük-karanyos – Földvár; 52) Sajóvámos; 53) Muhi; 54) Pétervására; 55) Csitár; 56) Baktalórántháza; 57) Ópályi; 58) Krazsna; 59) Zatišnoe; 60) Domänești; 61) Dipșa; 62) Uioara de Sus; 63) Šetonje; 64) Šimanovci; 65) Pećinci; 66) Drenovac – Šid; 67) Felsőszentlászló; 68) Szentgáloskér; 69) Ober-loisdorf; 70) Peggau; 71) Austria?; 72) Jurka vas; 73) Moravička Sela (M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 417)

Ovakav tip pijuka (tip E) dijeli se na dvije varijante; varijanta Ea, koja je neukrašena te varijante Eb s dekoracijama.¹¹⁸ Ostava ima primjerak s ukrasom križa na ovalnom disku koji bi pripadao varijanti Eb.¹¹⁹ Međutim, radi se o primjerku lošije kvalitete izrade i dekoracije pa odaje dojam nezavršenosti.

Primjetno je namjerno savijanje i lomljenje pa autori otvaraju mogućnost da se radi o ritualnom kontekstu ostave, iako je tu tezu teško dokazati jer na području o kojem se raspravlja trenutno nije određen nikakav obrazac o odlaganju oruđa u ostavama i jesu li njihov kontekst uistinu ritualan.¹²⁰

Ostava iz Moravičkih Sela datira se u razdoblje kasnog brončanog doba, točnije Ha A1 prema srednjoeuropskoj periodizaciji. Mač je kronološki precizno datiran, a također i dvostruki pijuk te srpovi.¹²¹

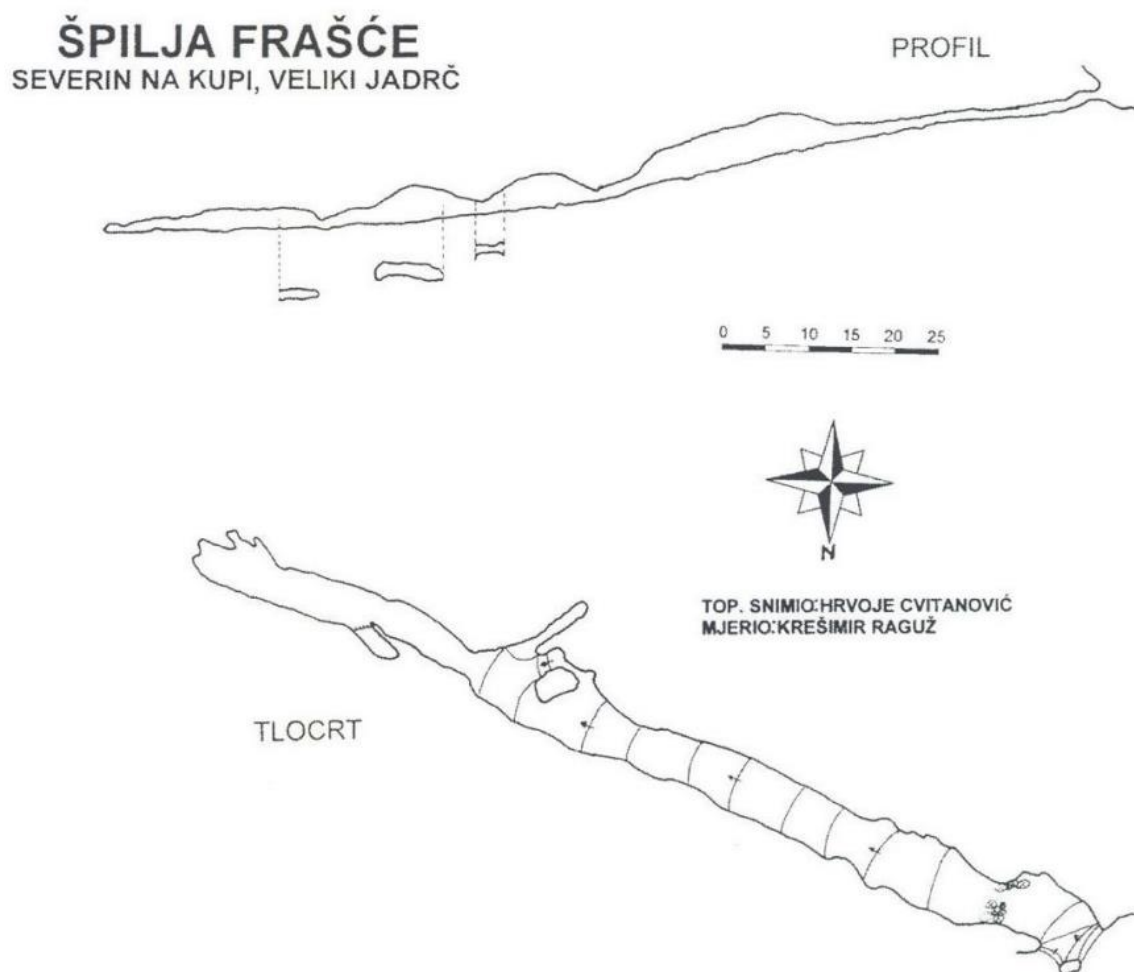
¹¹⁸ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 418.

¹¹⁹ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 418.

¹²⁰ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 418.

¹²¹ M. BLEČIĆ KAVUR et al, 2020, 420-421.

4.1.3. Špilja Frašće

Slika 18. Profil i tlocrt špilje Frašće (D. Perkić. 2001, 16)

Tijekom ožujka 2000. godine, u sklopu radova na autocesti Rijeka – Zagreb, vođena su arheološka istraživanja špilje Frašće. Istraživanja je vodio arheolog Domagoj Perkić iz Konzervatorskog odjela u Karlovcu. Špilja Frašće nalazi se u blizini naselja Veliki Jadrč, oko 1,5 kilometar južno od samog naselja. Smještena je na padini velike vrtače, a duga je oko 130 metara. Površinski nalazi pojavili su se u vidu brončanodobnih posuda i koštanog šila – noža.¹²² Na 10 metara udaljenosti od ulaza u špilju pronađen je suhozid nepoznatog datiranja, D. Perkić ga interpretira kao zid obrambenog karaktera. Probne sonde su postavljene u središtu špilje i na prostoru ulaza.

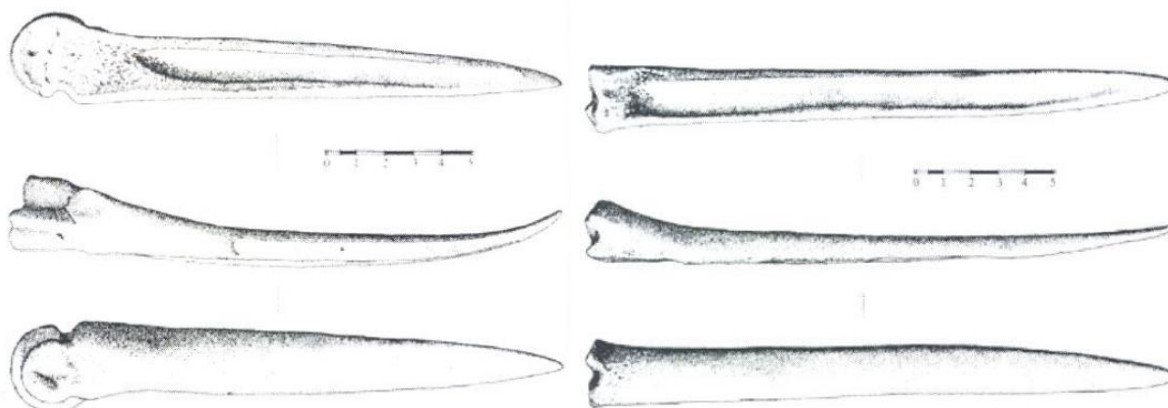
Na ulaznom prostoru postavljene su tri sonde ukupne površine 14 m². Pronađeni su ostatci vatrišta i uokolo njega zapečen kućni lijep, također i kuhinjska prapovijesna i srednjovjekovna

¹²² D. PERKIĆ, 2001, 16.

keramika.¹²³ Debljina kulturnog sloja na ulaznom je prostoru između 80 i 110 centimetara.¹²⁴ Čini se da je ulazni prostor bio u upotrebi češće nego sama unutrašnjost špilje.¹²⁵

U unutrašnjosti špilje istražen je prostor ukupne površine 54 m². Stratigrafija površinskih slojeva bila je poremećena, uzrok tome su prijašnje životinjske ili ljudske aktivnosti.¹²⁶ Nakon uklanjanja navedenih slojeva došlo se do tankog sloja sige koji je nastao nakon prestanka ljudske aktivnosti u prapovijesti te je sačuvao dublje kulturne slojeve.¹²⁷ Ti su slojevi bili tanki, prignječeni slojem sige što je uzrokovalo uništenje keramičkih ulomaka koji su sada poprilično fragmentirani i teško ih je rekonstruirati.

U unutrašnjosti špilje, za razliku od ulaznog dijela, pronađeni su ulomci fine keramike crne do tamnosmeđe boje. Osim keramike pronađena su i četiri koštana noža, slična prije spomenutom primjerku koji je pronađen kao površinski nalaz, vjerojatno je i on originalno pripadao ovom sloju. Tri su noža cjelovita, veličine između 18 i 21 centimetar. Noževi su fino zaglađeni, s oštrim stijenkama i špičastim vrhom, primjetni su i tragovi retuširanja.¹²⁸

Slika 19. Koštane alatke – noževi (D. PERKIĆ, 2001, 17)

Osim noževa, pronađena su tri privjeska s rupicom za vezicu. Jedan privjesak izrađen je od zaglađene životinjske kosti, a dva od životinjskih zuba. Od nalaza izdvojena su dva roga s primjetnim tragovima obrade, od kojih je jedan bio zaglađen na dnu. Perkić smatra da je moguće da je zaglađen kako bi se usadio na žezlo ili kako se radi o alatki.¹²⁹

¹²³ D. PERKIĆ, 2001, 17.

¹²⁴ D. PERKIĆ, 2001, 17.

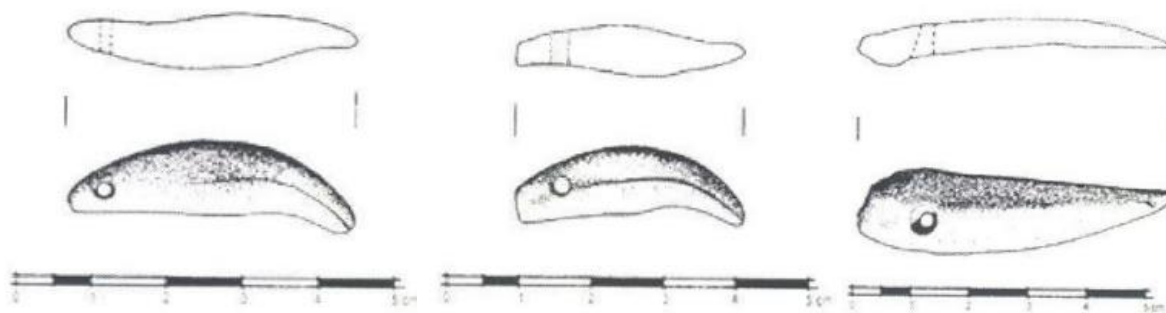
¹²⁵ D. PERKIĆ, 2001, 17.

¹²⁶ D. PERKIĆ, 2001, 17.

¹²⁷ D. PERKIĆ, 2001, 17.

¹²⁸ D. PERKIĆ, 2001, 17-18.

¹²⁹ D. PERKIĆ, 2001, 18.

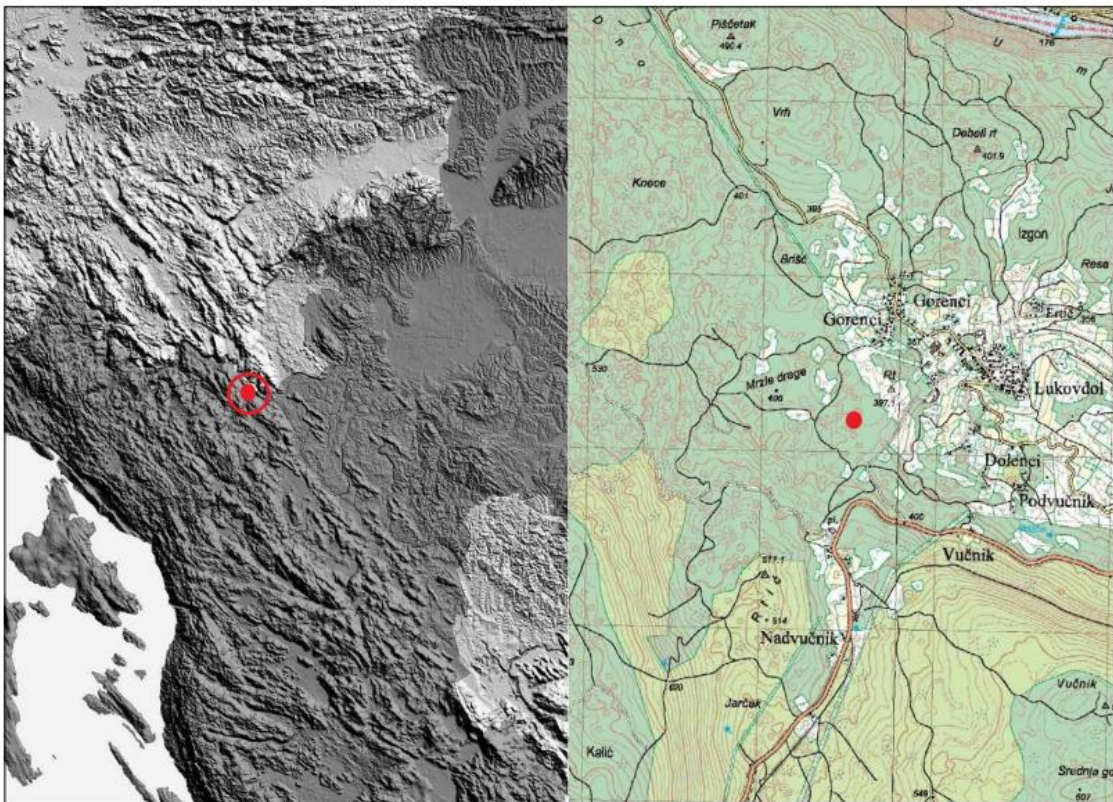
Slika 20. Koštani privjesci iz špilje Frašće (D. PERKIĆ, 2001, 18)

U srednjem i kasnom brončanom dobu špilja Frašće služila je kao stalno ili povremeno boravište neke manje rodovske zajednice, a u vremenu srednjeg vijeka privremeno utočište od opasnosti ili sezonsko sklonište za pastire.¹³⁰

¹³⁰ D. PERKIĆ, 2001, 16-18.

4.1.4. Tetinja jama

Tetinja jama je pećinski lokalitet koji se nalazi u blizini naselja Gorenci, u istočnom dijelu Gorskog kotara. Tetinja jama je špilja sa strmim, gotovo jamskim ulazom. Nalazi se u vrtači, a u blizini su i dva izvora vode, a oko 2 km dalje i rijeka Kupa. Arheološka istraživanja provodila je Paula Androić Gračanin iz Udruge Processus montanus u dvije kampanje 2016. i 2017. godine.

Slika 21. Položaj Tetinje jame (P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 535)

2016. godine provedena su probna iskapanja s ciljem detaljnog dokumentiranja lokaliteta te provjere već prije postavljene teze o njenom korištenju u vrijeme željeznog doba.¹³¹ U prvoj kampanji postavljene su tri probne sonde.

Prva sonda postavljena je na samom ulazu u špilju, a pratila je orijentaciju pružanja špilje. Prapovijesna, kasnosrednjovjekovna i novovjekovna keramika pronađena je već u vidu površinskih nalaza.¹³² Sonda 1 imala je dimenzije 2,5 x 1,5 metara, a pripada joj pet stratigrafskih jedinica koje dokazuju prisutnost ljudskih aktivnosti u više navrata. Najbrojniji

¹³¹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 536.

¹³² P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 537.

su fragmenti grube prapovijesne keramike. Mali je broj primjeraka s ukrasima koji upućuju na srednje i kasno brončano doba te u plićim slojevima pokoji fragment keramike koji se može datirati u starije željezno doba.¹³³

Mlađi sloj sonde 1 sadržavao je veće ognjište s velikom količinom nagorenih kostiju ovaca i koza i grubom brončanodobnom keramikom.¹³⁴ Nakon uklanjanja ovog sloja nalazi su sve rjeđi, a pronalazak nekoliko komada antičke keramike ukazuje na poremećenu stratigrafiju.¹³⁵ Sonda je iskopana do 1,20 metara dubine nakon čega dolazi arheološki sterilan, geološki sloj.

Sonda 2 postavljena je u vrtači s ciljem provjere aktivnosti ispred špiljskog ulaza. Sonda je istražena do matične stijene, no nisu pronađeni znatni tragovi ljudske aktivnosti.¹³⁶

Treća sonda je postavljena u dvorani špilje do koje se morao raščistiti prolaz zatvoren većim vapnenačkim blokovima. Dvorana je dimenzija 9,5 x 3 m, a sadržavala je veću količinu površinskih nalaza (ulomci kuhinjske i stolne kasnosrednjovjekovne keramike iz razdoblja 14. do 16. st. te ulomci prapovijesne keramike).¹³⁷ Sonda 3 bila je postavljena u blizini južnog zida pećine, dimenzija 1,5 x 1 m. Unutar površinskih slojeva izmiješan je keramički materijal kasnog srednjeg vijeka i brončanog doba. Nakon uklanjanja prethodno spomenutih slojeva naišlo se na tanke slojeve nagorene zemlje, pepela i gara s komadima ugljena. Sonda je istražena do dubine od 40 cm.¹³⁸

2017. godine nastavljeno je istraživanje sonde 3, koja je proširena do istočnog zida špilje. Stratigrafija je poremećena, vjerojatno djelovanjem jazbinskih životinja. Istraženo je devet stratigrafskih jedinica, od kojih je šest sadržavalo arheološke nalaze, dok je jedna činila jednostavno vatrište.¹³⁹

Najrecentniji slojevi su sadržavali ulomke kasnosrednjovjekovne stolne keramike i nekoliko fragmenata keramike antičke datacije, koja je upitna.¹⁴⁰ U mlađim slojevima dominirala je gruba brončanodobna keramika s pokojim ulomkom kasnosrednjovjekovnog kuhinjskog posuđa, ponovo iz razdoblja od 14. do 16. stoljeća.¹⁴¹

Četiri su starija sloja ponovo sadržavala grubu kuhinjsku keramiku brončanog doba (srednje brončano doba).¹⁴² U najstarijem, i ujedno posljednjem istraženom sloju, pronađeno je nekoliko

¹³³ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 538.

¹³⁴ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 538.

¹³⁵ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 538.

¹³⁶ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 538.

¹³⁷ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 538.

¹³⁸ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 538.

¹³⁹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 536.

¹⁴⁰ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 536.

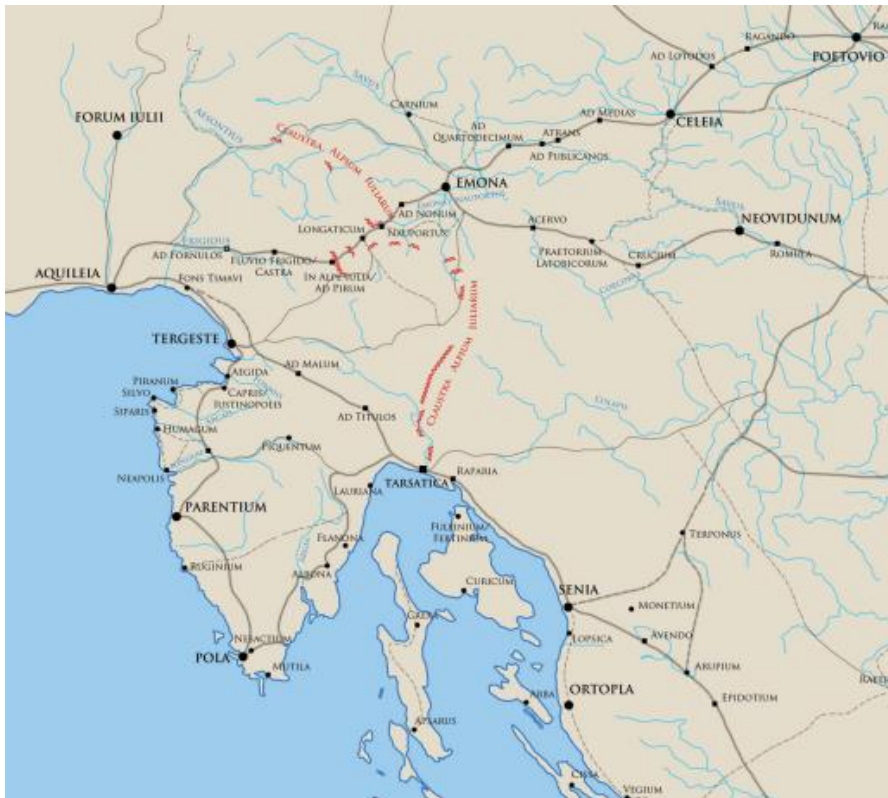
¹⁴¹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 536.

¹⁴² P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 536.

4.2. Antika

4.2.1. Claustra Alpium Iuliarum

Claustra Alpium Iuliarum naziv je za kasnoantički obrambeni sustav koji se pruža od antičke Tarsatike (današnjeg grada Rijeke) u Hrvatskoj preko zapadne Slovenije do tzv. Julijskih Alpa (Rijeka – Jelenje – Studena – Snežnik – Prezid – Benete – Rob – Rakitna – Pokojišće – Zarakovec).¹⁴⁴ Ukupna dužina *Claustre* zajedno s prekidima je oko 130 km (od čega je očuvano 30 km zidina) na čijem se prostoru nalazi više od 100 obrambenih kula.¹⁴⁵ Na području Gorskog kotara otkriven je kod naselja Prezid, a u novijim istraživanjima na položaju Deuce obavljeno je georadarsko snimanje tla te su se otkrili ostatci kamene arhitekture.¹⁴⁶

Slika 23. Trasa *Claustre* (P. KOS, 2013, 235)

Dosadašnja brojna arheološka istraživanja, na više lokaliteta u Hrvatskoj i Sloveniji, pokazala su da se početak gradnje može datirati oko 270. ili 280. godine, a korišten je sve do početka petog stoljeća.¹⁴⁷ Razlog izgradnje ovakvog građevinskog pothvata sve su veći nemiri koji kroz

¹⁴⁴ J. VIŠNJIĆ, 2016, 13-16; CLAUSTRALPIUM IULIARUM 2023.

¹⁴⁵ CLAUSTRALPIUM IULIARUM, 2023.

¹⁴⁶ J. VIŠNJIĆ, 2016, 13; J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 201.

¹⁴⁷ J. VIŠNJIĆ, 2016, 14.

godine pogađaju Rimsko Carstvo (upadi Kvada, Markomana, Germana, Alamana, Sarmata, Roxolana, unutarnji nemiri poput sukoba Magnencija i Konstancija II., Konstancija II. i Julijana, Teodozija i Magna Maksima itd.).¹⁴⁸

Gorski kotar bio je tada teško prohodan prostor kroz koji se prema zapadu (do magistralne ceste od Emone – Ljubljane do Targeste – Trsta i Akvileje) moglo doći kroz Prezidansku dolinu. Naravno, Rimsko Carstvo je prostor Prezidanske doline moralo na neki način zaštititi i staviti pod kontrolu, dok su okolna područja neprohodna i sama su po sebi činila svojevrsnu prirodnu barijeru pa nije bilo potrebe za postavljanje obrambenih zidina (otprilike 21 km zračne linije neprohodan za prelazak na zapad).¹⁴⁹

Obrambeni zid sagrađen je na najužem dijelu doline te prati današnju granicu sa Slovenijom. Sastoji se od poprečnog zida i dva kraka čineći oblik potkove.¹⁵⁰ Poprečni zid, dužine oko 900 metara, sagrađen je od kamena vezanog žbukom, dok su krakovi u suhozidnoj tehnici.¹⁵¹ Ukupna dužina bedema *Claustre* u Prezidu je oko 2,8 kilometara.¹⁵² Bedemi su mjestimično uništeni prirodnim procesima poput erozije, ali i probijanjem šumskih puteva i gradnjom prometnica.

Sjeveroistočni dio bedema na lokalitetu Straža penje se do stijena, na zapadu se širi prema položaju Gredice, a nestaje u blizini Vražjeg vrteca (Slika 24). Moguće je da se ta trasa bedema uništila pa stoga danas nije vidljiva, no javlja se i mogućnost da na tom potezu nije niti postojala (u izgradnji sustava *Claustre* nerijetko se prirodne barijere uklapaju u obrambeni sustav).¹⁵³ Zid se iz doline na suprotnoj strani penje prema položaju Deuce gdje zalazi u šumu. Vidljiv je u početku samo kao kameni nasip, no prisutni su ostaci vapnenačke žbuke koji potvrđuju da se radi o dijelu nekadašnjeg bedema, dok na najvišem dijelu zid doseže visinu od tri metra (kroz šumu se može pratiti do položaja Gornje Mlake u dužini od 800 metara).¹⁵⁴

Na položaju Vražji vrtec nalaze se ostatci prapovijesne gradine, a također neki arheolozi pretpostavljaju postojanje antičke nadzorne kule/promatračnice (*speculae*) koja je uništena izgradnjom bunkera za vrijeme Drugog svjetskog rata.¹⁵⁵ Terenskim istraživanjima provedenim

¹⁴⁸ J. VIŠNJIĆ, 2016, 14-15.

¹⁴⁹ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 187.

¹⁵⁰ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 187.

¹⁵¹ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 187.

¹⁵² J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 187.

¹⁵³ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 191.

¹⁵⁴ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 191.

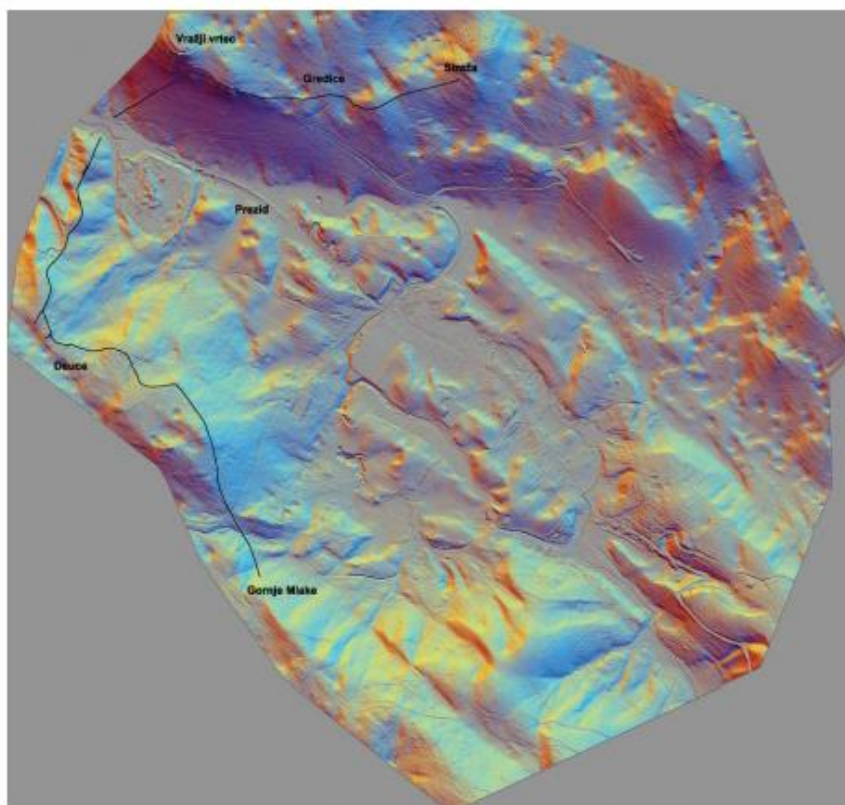
¹⁵⁵ G. LIPOVAC VRKLJAN, B. ŠILJEG, 2007, 82; J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 191.

2006. godine ubicirana je lokalna rimska cesta koju stanovnici i danas nazivaju rimskom cestom, a prostire se od današnjeg graničnog prijelaza do istočnog dijela Vražjeg vrteca.¹⁵⁶

Slika 24. Smjer pružanja bedema kroz Prezidansku dolinu (J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 191)

¹⁵⁶ G. LIPOVAC VRKLJAN, B. ŠILJEG, 2007, 82.

Slika 25. LIDAR snimka Prezidanske doline (J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 195)

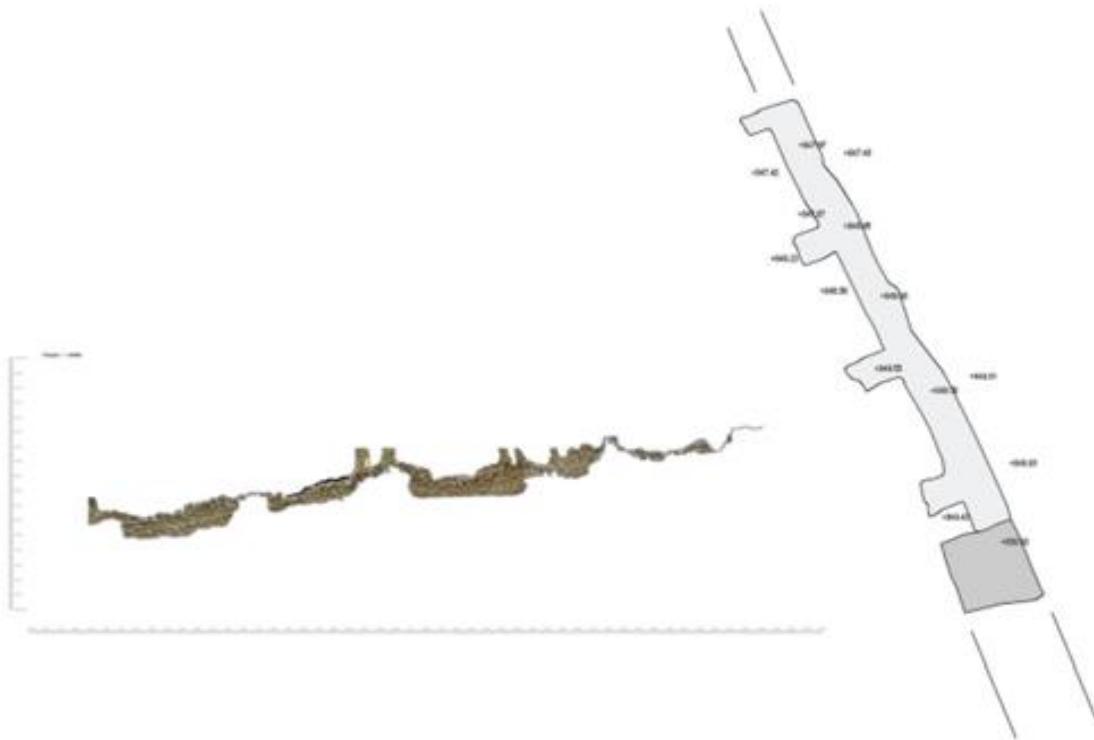
Lokalitet Deuce prvi je istraživao 1916. godine W. Schmid. U svojim je istraživanjima dokumentirao zidane strukture koje interpretira kao kule. V. Schein opovrgava Schmidovu tvrdnju te smatra kako se radi o potpornjima. Novija istraživanja provodi Hrvatski restauratorski zavod 2018. godine kako bi potvrdio ili opovrgnuo tezu da se radi o kuli. U svojim istraživanjima pronalaze obrambeni zid s potpornjima 1 x 1 metar. Čini se kako se ipak radi o potpornjima na koje je moguće bila postavljena drvena konstrukcija stražarska staza i promatračnica.¹⁵⁷ Ipak ostaje otvoreno pitanje postojanja utvrde ili kule u Prezidu ili bližoj okolini, obzirom da su sve zasad poznate utvrde na velikoj udaljenosti.¹⁵⁸

¹⁵⁷ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 202.

¹⁵⁸ J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 202-203.

Slika 26. Strukture nakon čišćenja - položaj Deuce (J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 203)

Slika 27. Istražene kamene strukture na lokalitetu Deuce (J. VIŠNJIĆ et al, 2019, 201)

4.3. Srednji i novi vijek

4.3.1. Mrkopalj - Fortica

Tijekom ožujka 2019. godine Hrvatski restauratorski zavod pod vodstvom Andreja Janeša provodi istraživanja lokaliteta Fortica u Mrkoplju.¹⁵⁹ Lokalitet je prepoznat još 1975. godine kada je Ružica Drechsler Bižić na prostoru Mrkoplja provodila rekognosciranja u potrazi za prapovijesnim gradinama. Radi se o sakralnom objektu, dimenzija 8,86 x 5,21 metara, pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom koji se pruža u smjeru istok-zapad. 1977. godine Milan Kruhek provodi iskopavanja unutrašnjosti crkve. Dio iskopane arhitekture nije bio zaštićen, što je rezultiralo nestankom vezivnog sredstva i naposljetku uništenjem dijela zidova.

Slika 28. Crkva s polukružnom apsidom (A. JANEŠ, 2019, 20)

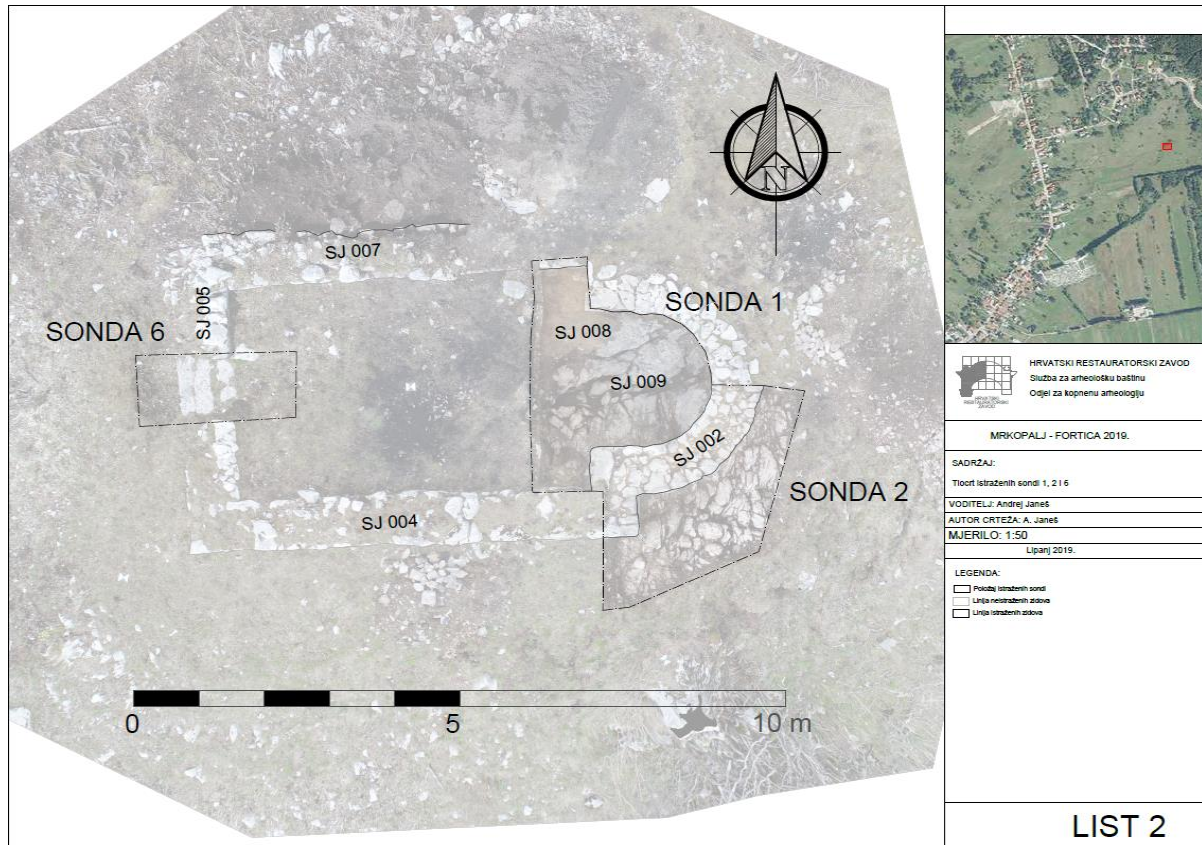
Tijekom istraživanja 2019. godine istraženo je šest manji sonde. Sonde su smještene u crkvi i izvan nje kako bi se utvrdilo stanje arhitekture i stratigrafske situacije te moguće postojanje groblja u okolici crkve.

Sonda 1 obuhvaćala je prostor apside i istočni dio lađe. Nakon uklanjanja površinskog sloja javlja se sloj rastresitog morta s kamenjem koji je posljedica urušavanja crkve.¹⁶⁰ Na mjestu

¹⁵⁹ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019.

¹⁶⁰ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 10.

spoja zida apsida sa sjevernim zidom lađe otkriveni su ostaci žbukane podnice, a ispod nje nalazi se sloj kompaktne gline koji je služio kao njena podloga.¹⁶¹ Teren je bio zaravnan slojem smeđe zemlje i mjestimično je dodavana mrvljena žbuka kako bi se ispunile škrape.¹⁶²

Slika 29. Tlocrt crkve s prikazom istraženih sondi (A. JANEŠ, 2019)

Sonda 2 obuhvaćala je vanjski dio apsida i južno rame crkve. Ispod površinskog sloja nalazi se sloj smeđe zemlje pomiješan sa sitnim kamenčićima koji obuhvaća prostor cijele sonde.¹⁶³ Uz zidove apsida javlja se sloj drobljenog morta pomiješan s prijašnjim slojem smeđe zemlje, a nakon uklanjanja navedenih slojeva došlo se do razine živca.¹⁶⁴

Sonda 6 je treća sonda koja se odnosi na arhitekturu same crkve. Postavljena je na zapadnom zidu gdje je bio vidljiv ukop, vjerojatno posljedica istraživanja iz 1977. godine. Uklanjanjem površinskog sloja dolazi se do slične stratigrafske situacije kao i u sondi 1 pa je nađen sloj drobljenog morta ispod kojeg se nalazi sloj oker-smeđe glinaste zemlje.¹⁶⁵ Otkriveno je

¹⁶¹ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 10.

¹⁶² A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 10.

¹⁶³ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 13.

¹⁶⁴ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 13.

¹⁶⁵ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 16.

nekoliko kamenih blokova koji su činili prag.¹⁶⁶ S unutarnje strane praga došlo se do matične stijene, dok se s vanjske strane kopalo do sloja mrvljenog morta i tada je obustavljeno daljnje iskopavanje.¹⁶⁷

Sonda 3 otvorena je na platou južno od crkve, dimenzija 2 x 1 metar. Nakon uklanjanja površinskog sloja naišlo se na sloj svjetlosmeđe zemlje ispod koje se na 20 cm dubine došlo do matične stijene.¹⁶⁸

Sonda 4 smještena je jugozapadno od crkve u vrtači. Dimenzije sonde iste su kao i prethodna (2 x 1 metar). Ispod površinskog sloja nalazi se sloj rahle smeđe zemlje debljine 60-70 cm u kojem je pronađeno nekoliko ulomaka keramike.¹⁶⁹ Nakon uklanjanja sloja naišlo se na matičnu stijenu.

Sonda 5 otvorena je prema uputi lokalnog župnika na južnom rubu katastarske čestice, no nakon uklanjanja površinskog sloja zaključeno je da se radi o geologiji pošto se odmah došlo do razine matične stijene.¹⁷⁰

Dakle, radi se o sakralnom objektu pravokutnog oblika s polukružnom apsidom. Pruža se u smjeru istok-zapad. Na zapadnoj je strani ulaz s kamenim pragom. Dubina apside doseže 1, 84 metra.¹⁷¹ Objekt je građen od lomljenog kamena nepravilnog oblika, slagan u nepravilne redove, a kao vezivno sredstvo korišten je mort žućkaste boje.¹⁷² U blizini nisu pronađeni dokazi o postojanju srednjovjekovnog groblja, iako su se u podnožju crkve prema predaji stanovnika tijekom oranja pronalazile ljudske kosti.¹⁷³

Pokretni nalazi su malobrojni, a sastoje se od nekoliko fragmenata novovjekovne keramike i željeznih čavala.¹⁷⁴

Arhitektonske karakteristike crkve upućuju na romanički način gradnje. Iako analogije možemo pronaći na primjerima s područja Kvarnera i Istre, jedinstven je primjer za područje Gorskog kotara te moguće najstariji primjer sakralne arhitekture u Gorskom kotaru.¹⁷⁵

R. Starac i F. Škiljan crkvu datiraju u drugu polovicu 14. ili početak 15. stoljeća, dok je Z. Horvat prema načinu gradnje smješta u 12. ili početak 13. stoljeća.¹⁷⁶

¹⁶⁶ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 16.

¹⁶⁷ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 16.

¹⁶⁸ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 14.

¹⁶⁹ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 15.

¹⁷⁰ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 16.

¹⁷¹ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 18.

¹⁷² A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 18.

¹⁷³ R. STARAC, 2018, 204.

¹⁷⁴ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 20.

¹⁷⁵ A. JANEŠ, J. UJČIĆ GRUDENIĆ, 2019, 21.

¹⁷⁶ R. STARAC, 2000, 71-72; R. STARAC, 2018, 203; F. ŠKILJAN 2012, Z. HORVAT, 1986, 180.

4.3.2. Brod na Kupu – Kaštel Zrinskih

Brod na Kupu prvi se puta u povijesnim izvorima spominje 1481. godine u povelji koju Matija Korvin izdaje za trgovce slobodnog grada Gradeca, a u kojoj navodi kako oni nisu dužni plaćati porez na određenim mitnicama.¹⁷⁷ Brod na Kupu u vlasništvu je plemićke obitelji Frankopan, no nije poznato jesu li oni ovdje osnovali naselje ili je ono već postojalo. U njihovo je vrijeme kaštel vjerojatno bio drven. Posjed dolazi u vlasništvo obitelji Zrinski 1577. godine, a Petar Zrinski podiže današnju građevinu 1651. godine.¹⁷⁸ U vlasništvu Petra Zrinskog kaštel je sve do njegove pogibije 1670. godine, kada posjed dobiva Adam Zrinski (do njegove smrti 1691. godine).¹⁷⁹ Kaštel je tada u vlasništvu ugarske dvorske komore pa zatim austrijske dvorske komore. 1725. godine dolazi u privatno vlasništvo obitelji Perlas čiji je posjed do 1776. godine.¹⁸⁰ Od 1766. do 1872. godine vlasnik je obitelj Batthyany pa obitelji Thurn i Taxis koje zatim kaštel predaju općini.¹⁸¹ Kaštel je dugo vremena zapušten te je neko vrijeme služio za stanovanje. Kaštel je danas interpretacijski centar pod upravom Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja kao dio kulturno-turističke rute Putovima Frankopana.¹⁸²

Slika 30. Kaštel Zrinskih u Brodu na Kupu (foto: L. Bajt)

¹⁷⁷ M. KRUEK, 1981, 284.

¹⁷⁸ F. ŠKILJAN, 2012, 26.

¹⁷⁹ F. ŠKILJAN, 2012, 26.

¹⁸⁰ F. ŠKILJAN, 2012, 26.

¹⁸¹ F. ŠKILJAN, 2012, 26.

¹⁸² PUTOVIMA FRANKOPANA, 2018.

Ivo Vojnović pregledava kaštel i opisuje njegov povijesno-građevinski razvoj u *Konzervatorskom elaboratu za rekonstrukciju dvorca Zrinski u Brodu na Kupi*. U vrijeme njegova pregleda kaštela, ističe da je on djelomično zatrpan nanosom zemlje uz manji otkopani dio uz oba ulaza te je mišljenja kako ovo ukazuje na mogućnost postojanja obrambenog jarka. Kaštel ima četverokutni tlocrt, sastoji se od prizemlja i tri kata te šatorastog krova na četiri vode na vrhu kojeg se nalazi buzdovan.¹⁸³ 1651. Petar Zrinski podiže kaštel čije je prizemlje bilo kameno, a prvi kat dograđen u drvu.¹⁸⁴ Oko kaštela i crkve postojao je u vrijeme Zrinskih i obrambeni zid. Crkva Sv. Marije Magdalene podignuta je za vrijeme Petra Zrinskog 1670. godine.¹⁸⁵ Kaštel je tada navodno imao i tri podzemna tunela za bijeg, jedan je vodio do obale rijeke Kupe, drugi u špilju Vučja jama, a treći u crkvu Sv. Marije Magdalene.¹⁸⁶

Slika 31. Zazidani ulaz u tunel (foto: L. Bajt)

Na svakoj su strani bile puškarnice (danas više nisu vidljive na sjevernom zidu) zbog njihove razine može se pretpostaviti da je razina prizemlja bila viša no što je danas te da se do njih dolazilo putem drvene konstrukcije.¹⁸⁷ Na pročelju u visini zadnjeg kata nalazio se breteš. Na pročelju se nalazi monumentalni kasnorenesansni portal. Stara vrata sačuvana su još od vremena Zrinskih, a imaju i manje krilo tj. pomoćni ulaz.

¹⁸³ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

¹⁸⁴ I. VOJNOVIĆ, 2008.

¹⁸⁵ PUTEVIMA FRANKOPANA, 2023.

¹⁸⁶ PUTEVIMA FRANKOPANA, 2023.

¹⁸⁷ I. VOJNOVIĆ, 2008.

Slika 32. Kasnorenesansni portal (foto: L. Bajt)

Slika 33. Originalna vrata s pomoćnim ulazom (foto: L. Bajt)

Tijekom 18. stoljeća kaštel je obnovljen i nadograđen za jedan kat te je tada uklonjen drveni dio kaštela.¹⁸⁸ U ovom je vremenu izveden breteš te krunište koje se može uočiti po okomitim

¹⁸⁸ I. VOJNOVIĆ, 2008.

stranicama otvora.¹⁸⁹ Iznad prizemlja izvedeni su križni svodovi. Pravokutni prozori postavljeni su u prizemlju, dok se na prvom i drugom katu javljaju prozori s ukrasnim vijencem i polukružnom profilacijom.¹⁹⁰ U 18. stoljeću vjerojatno se uređuje i ulazni portal koji dobiva novi zabat.¹⁹¹

Krajem 18. ili početkom 19. stoljeća kaštel doživljava nove preinake. Vjerojatno se u ovom vremenu na krovnom kruništu postavljaju ovalni prozori.¹⁹² Zbog prestanka turskih navala obrambeni karakter više nije u fokusu. Ovalni je prozor izveden i na bretešu, a u prizemlju se također ugrađuju novi, veći prozori.¹⁹³ Nakon Drugog svjetskog rata kaštel se ponovo obnavlja, vjerojatno 1947. godine, pošto je ta godina pronađena ucrtana u betonu. U ovo vrijeme povišeni su krovni nadzidi za jedan metar, dijelom su izvedeni u kamenu, a dijelom u betonu.¹⁹⁴

Slika 34. Križni svod u prizemlju (foto: L. Bajt)

¹⁸⁹ I. VOJNOVIĆ, 2008.

¹⁹⁰ I. VOJNOVIĆ, 2008.

¹⁹¹ I. VOJNOVIĆ, 2008.

¹⁹² I. VOJNOVIĆ, 2008.

¹⁹³ I. VOJNOVIĆ, 2008.

¹⁹⁴ I. VOJNOVIĆ, 2008.

O unutrašnjosti kaštela neke podatke imamo iz povijesnih izvora, primjerice zapisnik iz 1685. godine u kojem piše kako se u prizemlju kaštela nalazila pivnica, dok su na gornjem katu tri sobe. Spominju se mužari, topovi, puške bradatice, razno oruđe, škrinja za maltarinski novac¹⁹⁵, majolika, talijanski kreveti i tako dalje. U 18. stoljeću centralni su hodnik omeđivala dva kamena zida, u prizemlju su bočne prostorije vjerojatno gospodarskog karaktera, dok su na katu prostorije stambene funkcije.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Novac dobiven od plaćanja maltarine; pristojba koja se plaćala feudalnim gospodarima za prelazak preko njihovih zemljišta.

¹⁹⁶ I. VOJNOVIĆ, 2008.

4.3.3. Gomirje – Manastir

Današnji najzapadniji pravoslavni samostan u Europi nalazi se u naselju Gomirje.¹⁹⁷ Na mjestu današnjeg manastira i crkve Svetoga Jovana Preteče u frankopansko se vrijeme nalazio kaštel s crkvom Svete Marije.¹⁹⁸ Gomirje se u povijesnim izvorima prvi puta spominje 1461. godine kao naselje u sklopu Modruške županije.¹⁹⁹ Kaštel i crkva stradaju u osmanlijskim osvajanjima, naselje je razrušeno, a stanovništvo protjerano.²⁰⁰ Krajem 16. i početkom 17. stoljeća doseljeno je pravoslavno stanovništvo te je 1600. godine osnovan manastir.²⁰¹ 1621. godine Vuk Krsto Frankopan uz manastir podiže i branič kulu, no 1719. godine pretvorena je u zvonik uz koji je podignuta i crkva te se nova stražarska kula podiže na brdu Stražnik.²⁰² Manastir ima tri broda i polukružnu apsidu, a na pročelju zvonik s kupolom.²⁰³

U sklopu manastirskog groblja 1747. godine izgrađena je kapela posvećena Uspeniju Presvete Bogorodice. Manastir je 1789. i 1812. godine stradao u požaru te je između 1842. i 1846. godine obnovljen.

Slika 35. Manastir s crkvom (<https://frankopani.eu/multimedia/gomirje/#pid=13> , 7. 9. 2023.)

¹⁹⁷ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

¹⁹⁸ F. ŠKILJAN, 2012, 70-71.

¹⁹⁹ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²⁰⁰ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²⁰¹ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²⁰² F. ŠKILJAN, 2012, 71; PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²⁰³ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

4.3.4. Dvorac Stara Sušica

O dvorcu u Staroj Sušici ima vrlo malo povijesnih podataka. U izvorima se dvorac spominje kao frankopanski grad koji je odolio turskim provalama 1526., 1578. i 1586. godine.²⁰⁴ 1786. godine ponovno dolazi do napada, ali je spaljena obližnja crkva koja je 1874. ponovno sagrađena na istome mjestu (današnja crkva sv. Antuna Padovanskog).²⁰⁵ 1785. godine Stara Sušica zajedno s Ravnom Gorom proglašena povlaštenim gradom od strane carice Marije Terezije. Pozlaćena pokaznica iz 1778. godine i danas se čuva u ravnogorskoj crkvi Sv. Terezije Avilske.²⁰⁶

Sljedeći podatak o dvorcu javlja se tek u 19. stoljeću kada dolazi u vlasništvo grofa Lavala Nugenta.²⁰⁷ 1890. godine kupuju ga riječki trgovci Josip i Feliks Neuberger koji ga obnavljaju i u čije je vrijeme dograđena kula.²⁰⁸ U to vrijeme na Staroj Sušici je u funkciji tvornica za proizvodnju stakla i pilana koja je čitavo imanje i dvorac opskrbljivala električnom energijom.²⁰⁹ Na dvorcu se mogu zapaziti dvije faze gradnje.²¹⁰ Ranija faza donjih zidova, koji su vjerojatno građeni na temeljima prethodne te gornji dijelovi zida koji su drukčije, finije fature.²¹¹

Slika 36. Detalj stropa u dvorcu (<https://ruta.frankopani.eu/hr/loc/dvorac-stara-susica>, 1. 9. 2023.)

²⁰⁴ O. VUJOVIĆ, 2023.

²⁰⁵ F. ŠKILJAN, 2012, 48.

²⁰⁶ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²⁰⁷ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²⁰⁸ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²⁰⁹ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²¹⁰ F. ŠKILJAN, 2012, 48.

²¹¹ F. ŠKILJAN, 2012, 48.

Dvorac je danas u vlasništvu Doma mladih grada Rijeke te je dio kulturno-turističke rute Putovima Frankopana. U samoj blizini dvorca 2021. godine otvoren je i Centar za posjetitelje „Velike zvijeri“ kojem je cilj educirati posjetitelje o medvjedu, risu i vuku te bioraznolikosti njihovih staništa, i samom suživotu Gorana i ovih životinja.

Slika 37. Dvorac Stara Sušica (<https://frankopani.eu/multimedia/dvorac-stara-susica/>, 3. 9. 2023.)

4.3.5. Čabar – Kaštel Zrinskih

Naselje Čabar prvotno je pod vlašću Frankopana te je, kao i ostatak Gorskog kotara, 1577. godine smrću Stjepana Frankopana Ozaljskog pripao obitelji Zrinski. U povijesnim se izvorima prvi puta spominje 1522. godine, zatim u grobničkom urbaru 1642. godine.²¹² Krajem 17. stoljeća u Čabru je otkrivena željezna ruda pa Petar Zrinski seli pogon iz Liča u Čabar. 1651. godine podignuta je talionička peć na kojoj je bila uklesana i godina, a ti su podaci zapisani u spomenici čabarske župe.²¹³ 1657. godine izgrađena je i kovnica, a Zrinski su u svrhu razvoja gospodarstva gradili i pilane i mlinove.²¹⁴ Metalurški centar u Čabru imao je veliku talioničku peć, male peći za taljenje, tri zgrade za proizvodnju velikih kladiva, dvije kovačnice za čavle te jednu za ostale proizvode.²¹⁵ Petar Zrinski je tu doveo rudare iz raznih zemalja, a čabarski su se proizvodi izvozili po čitavoj zemlji, a morskim putem čak i u inozemstvo.²¹⁶

Nakon Zrinskih naselje je zakupio barun Franjo Rigoni, a 1692. godine Ugarska je dvorska komora prodala sva imanja Zrinskih u Gorskome kotaru Austrijskog dvorskoj komori. 1711. godine Čabar je pogodila teška poplava prilikom koje je uništen dio naselja i tvornica. 1718. godine tvornica je ponovno otvorena, a 1785. zatvara se zbog manjka željezne rudače u okolici, no talionica nastavlja s radom sve do 1915. godine.²¹⁷ Matija Josip Paravić 1798. godine kupuje kaštel u Čabru, nasljeđuje ga njegov sin Polikarp, a zatim njegova udovica koja se nakon njegove smrti udaje za Nikolu pl. Ghyczyja.²¹⁸ U vlasništvu obitelji Ghyczy ostaje do 1945. godine.²¹⁹

Kaštel se sastoji od četiri zgrade s unutrašnjim dvorištem i dvije kule povezane bedemom. Ulaz u dvorište je monumetalni (natkriveni) lučni ulaz.²²⁰ U vrijeme Zrinskih prizemlje je bilo zidano, a gornji kat izgrađen od drva.²²¹ Iz tog vremena ostala je sačuvana obrambena kula kvadratnog tlocrta i dio obrambenog zida.²²² Navodno je postojao i tunel za izlaz u slučaju opasnosti koji je vodio iz kaštela do Tropetarske stijene iznad Čabra, no o tunelu nisu pronađeni nikakvi podaci, već samo predaja starih mještana da je tunel zazidan, a da se u njemu moglo

²¹² F. ŠKILJAN, 2012, 90.

²¹³ F. ŠKILJAN, 2012, 90.

²¹⁴ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²¹⁵ F. ŠKILJAN, 2012, 90.

²¹⁶ F. ŠKILJAN, 2012, 90.

²¹⁷ F. ŠKILJAN, 2012, 91.

²¹⁸ F. ŠKILJAN, 2012, 91.

²¹⁹ F. ŠKILJAN, 2012, 91.

²²⁰ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²²¹ F. ŠKILJAN, 2012, 91.

²²² F. ŠKILJAN, 2012, 91.

naći staro oružje i ljudske kosti.²²³ Današnja je kurija iz 19. stoljeća, podignuta na temeljima starije zrinske.²²⁴

Slika 38. Današnji izgled kaštela u Čabru (<https://frankopani.eu/multimedia/dvorac-zrinskih-u-cabru/#pid=12>, 10. 9. 2023.)

²²³ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²²⁴ F. ŠKILJAN, 2012, 91.

4.3.6. Severin na Kupi – Zrinsko-frankopanski dvorac

Godine 1558. prvi se puta spominje dvorac u Severinu kao kameni lukovdolski grad. Dvorac su izgradili Frankopani uz obalu rijeke Kupe.²²⁵ U povijesnim izvorima spominje se i drveni kaštel iz istog razdoblja. Severinski kaštel jedini je u gorskome kotaru nakon promjene vlasništva s Frankopana na Zrinske ponovo pripao Frankopanima. Nakon Stjepana IV. Frankopana pod upravom Zrinskih nalazi se do 1580. godine kada ga prepisuju knezu Gašparu Frankopanu Tržačkom, a kojeg nasljeđuje Vuk Krsto Frankopan.²²⁶ 1671. godine, nakon zrinsko-frankopanske urote, dvorac je opljačkan i opustošen te dolazi u vlast Ugarske komore.²²⁷ 1682. godine kupuje ga obitelj Oršić.

Između 1776. i 1778. godine Franjo Oršić dao je Severinskoj županiji na korištenje prostorije dvorca koje su tada služile kao uredi.²²⁸ Obitelj Oršić obnovila je dvorac te ga 1823. godine prodaju Ambroziju Vranicaniju, a nakon smrti njegova nasljednika Emanuela 1891. godine dvorac preuzima Hinko pl. Francisci.²²⁹ Nakon obitelji Francisci vlasnik je barun Kunel iz Beča, zatim Herman pl. Neuberger Klinički koji ga obnavlja 1900. godine. Međutim, njegova udovica prodaje ga društvu Dobra d.d., a zatim oni prodaju dvorac Vladimiru Arku. Dvorac dugo vremena propada te do obnove dolazi oko 1958. godine. Dvorac je danas u vlasništvu grada Vrbovskog i u zapuštenom je stanju.²³⁰

Dvorac je jednokatnica četverokutnog tlocrta, a južni uglovi su mu ojačani dvama kulama. Ima unutarne dvorište s arkdanim stupovljem.²³¹ Današnji je izgled dobio obnovom iz 1803. godine. Uz dvorac je obnovljen perivoj koji je proglašen spomenikom parkovne arhitekture. Unutar kompleksa samog dvorca nalazi se i kapela Svetoga Florijana.

²²⁵ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²²⁶ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

²²⁷ F. ŠKILJAN, 2012, 82.

²²⁸ F. ŠKILJAN, 2012, 82.

²²⁹ F. ŠKILJAN, 2012, 82.

²³⁰ F. ŠKILJAN, 2012, 82.

²³¹ PUTOVIMA FRANKOPANA, 2023.

Slika 39. Dvorac u Severinu na Kupi (<https://frankopani.eu/multimedia/dvorac-severin/#pid=17>, 7. 9. 2023.)

Slika 40. Pogled iz zraka (<https://frankopani.eu/multimedia/dvorac-severin/#pid=18> , 7. 9. 2023.)

Slika 41. Crkva sv. Florijana (<https://frankopani.eu/multimedia/dvorac-severin/#pid=5>, 7. 9. 2023.)

Slika 42. Unutrašnjost crkve sv. Florijana (<https://frankopani.eu/multimedia/dvorac-severin/#pid=2>, 7. 9. 2023.)

4.3.7. Ličko polje

Ličko je polje ravnica (dužine četiri kilometra i širine jedan kilometar) omeđena brdima u središnjem dijelu Gorskog kotara. Jedno od brda koje omeđuje Ličko polje naziva se Gradina. Na tom je brdu lokalitet koji je 2011. godine Arheološki muzej u Zagrebu pod vodstvom Sanjina Mihelića djelomično arheološki istražen, dok su 2012., 2015. i 2017. godine kao dio projekta „Lič (Fužine) arheološka zona Ličko polje” provedeni terenski pregledi i arheološka istraživanja Ličkog polja i geofizička istraživanja na lokalitetu Turinj (pod vodstvom P. Androić Gračanin).²³²

Lokalitet potječe iz vremena zrinško-frankopanske vladavine Gorskim kotarom. Iako je nepoznato točno vrijeme nastanka, u Liču se u 16. stoljeću ovdje nalazila gradina, točnije kurija. 1572. godine spominje se u procjeni povjerenika drvena kurija s dvije sobe i drvenim tornjem, a u blizini četiri štale i kovačnica s kovačevom kućom.²³³ Poznato nam je također i da su Frankopani i Zrinski na ličkom području eksploatirali željeznu rudu.

Arheološki muzej Zagreb je prilikom svojih istraživanja utvrdio temelje objekta kvadratnog tlocrta. Na jugozapadnom je zidu napravljen presjek (1 x 3 metara) kako bi se obuhvatio unutrašnji i vanjski dio objekta te sam zid.²³⁴ Temelj je izrađen suhozidnom tehnikom, a debljine je 1,35 metara.²³⁵ Temelji u dubinu sežu između 45 i 65 cm od sačuvane visine zida, vrlo brzo se nailazi na matičnu stijenu.²³⁶ S unutarnje strane nisu pronađeni nikakvi tragovi podnice, a tijekom istraživanja nije pronađen ni pokretni arheološki materijal.²³⁷

U povijesnim izvorima nalazima podatke o drvenoj građevini pa je moguće da su samo temelji bili izrađeni od kamena. Nisu pronađeni ni ostatci ostalih spomenutih drvenih objekata, niti građevinski materijal.

S obzirom na vrlo malu istraženu površinu količina podataka je također minimalna, no pretpostavlja se da je gradina imala vojno-stambenu namjenu.²³⁸ Bez daljnjih istraživanja teško je reći više o karakteru samog nalazišta.

²³² S. MIHELIC, P. ANDROIĆ, 2011, 465; P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 505.

²³³ S. MIHELIC, P. ANDROIĆ, 2011, 465.

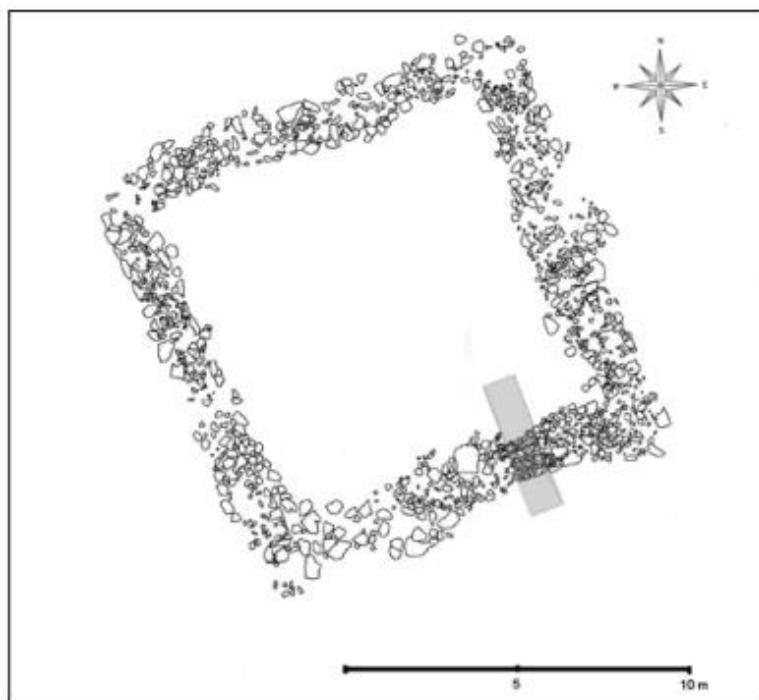
²³⁴ S. MIHELIC, P. ANDROIĆ, 2011, 466.

²³⁵ S. MIHELIC, P. ANDROIĆ, 2011, 466.

²³⁶ S. MIHELIC, P. ANDROIĆ, 2011, 466.

²³⁷ S. MIHELIC, P. ANDROIĆ, 2011, 466.

²³⁸ S. MIHELIC, P. ANDROIĆ, 2011, 466.

Slika 43. Tlocrt pronađenog objekta (S. MIHALIĆ, P. ANDROIĆ, 2011, 466)

Tijekom terenskog pregleda Ličkog polja 2017. godine pregledane su razne pozicije na S/SI dijelu Ličkog polja (Biluština, Luka, Pirovište, Ječmene, Pod Sv. Ivan, Luški i Turinj).²³⁹ Terenskim je pregledom pronađena veća količina kasnosrednjovjekovne i ranonovovjekovne keramike grube i fine fature.²⁴⁰

Geofizička istraživanja provedena su na lokalitetu Turinj gdje se po pretpostavkama nalazila kasnosrednjovjekovna crkva Sv. Marije Magdalene. Na manjem se brdašcu danas slabo vide ostaci građevine smjera pružanja JI-SZ.

²³⁹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 505.

²⁴⁰ P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 505.

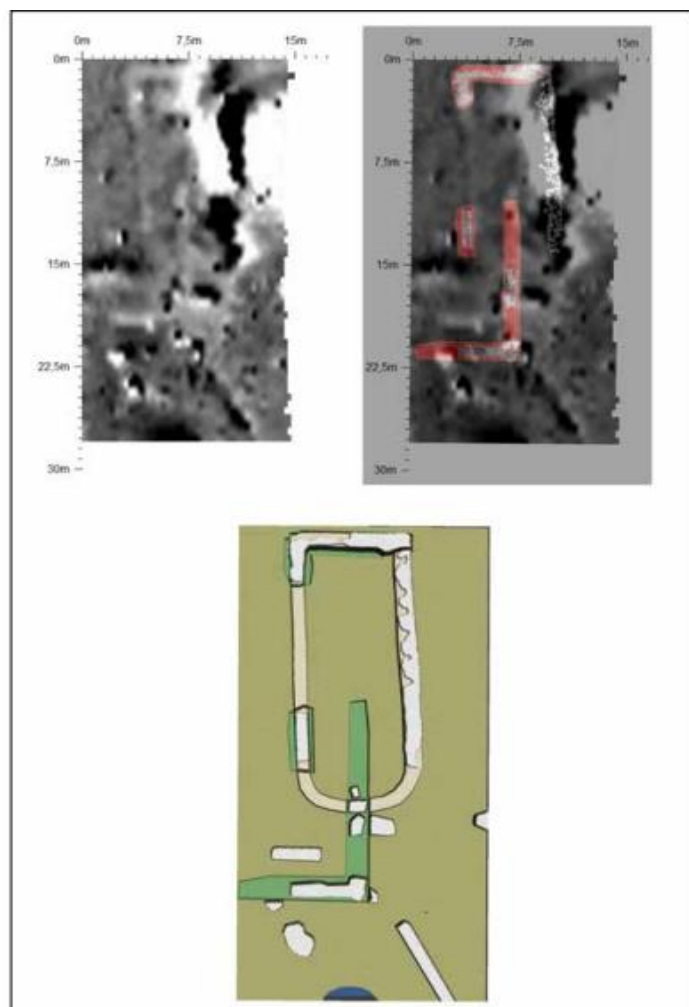
Slika 44. Ostaci objekta na lokalitetu Turinj (P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 505)

Tijekom 2012. i 2015. godine na ovom su lokalitetu definirane dvije strukture čiji zidovi tada nisu u potpunosti istraženi te se 2017. godine istražuju nedestruktivnim metodama.²⁴¹ Za istraživanje je korištena magnetna metoda, a izmjeren je prostor 27 x 15 metara. Rezultati istraživanja su pokazali polukružni obris SZ zida, što se može protumačiti kao apsida. Čini se da objekt nije bio podijeljen na više prostorija, ali se SZ od moguće crkve nalazi drugi manji objekt s nekoliko zidova različite orijentacije.²⁴² Zasad nije poznato radi li se o dva različita objekta, o kompleksu ili je drugi objekt nadodan u mlađoj fazi.²⁴³

²⁴¹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 505.

²⁴² P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 505-506.

²⁴³ P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 506.

Slika 45. Rezultati geofizičkih istraživanja (P. ANDROIĆ GRAČANIN, F. WELC, 2017, 506)

4. 3. 8. Novovjekovna sakralna arhitektura

Na području Gorskog kotara postoji više od 80 crkava i kapela.²⁴⁴ S takvom količinom podataka sakralna arhitektura mogla bi biti tema zasebnog rada, no ipak će neki primjeri biti spomenuti. Većina danas sačuvanih crkava u Gorskom kotaru potječe iz 19. stoljeća.²⁴⁵ Razlog tome je što su mnoge starije crkve stradale u turskim provalama, a vjerojatno je i da su ranije crkve bile rađene od drva.²⁴⁶ Neke od najstarijih poznatih sakralnih građevina su crkva sv. Nikole u Brod Moravicama koja je podignuta 1434. te obnovljena 1834. godine²⁴⁷, sv. Marija u Moravičkim Selima iz 1663. godine.²⁴⁸ Zatim je tu kapela sv. Franje u Rtiću kod Lukovdola o kojoj postoji zapis o obnovi iz 1713. godine, a ako se radi o obnovi možemo zaključiti da je crkva starija od tog datuma.²⁴⁹ Jedna od najstarijih sakralnih građevina je i kapela sv. Marije u Velikoj Lešnici, njezina se gradnja datira oko 1715. godine.²⁵⁰

4. 3. 8. 1. Svetište Majke Božje Karmelske na Svetoj Gori

U blizini Gerova, na Svetoj Gori, nalazi se marijansko svetište posvećeno Majci Božjoj Karmelskoj. Izniman položaj na vrhu brda kroz povijest je omogućio da Sveta Gora dobije obavještajnu funkciju.²⁵¹ U vrijeme turskih provala na vrhu brda palile su se baklje kako bi se obavijestilo ljude o nadolazećoj opasnosti.²⁵²

Fra Petar Lubina spominje postojanje svetišta već u 15. stoljeću, no vjerojatnije je da pripada razdoblju 16. stoljeća.²⁵³ Također se smatra da je moguće da se radi o jednoj od zavjetnih crkava Zrinskih.²⁵⁴ Nažalost, u požaru župnog stana u Gerovu izgubljeni su podaci o staroj crkvi.²⁵⁵ Današnja je građevina tlocrtno izvedena u obliku latinskog križa i datira se u 1749. godinu.²⁵⁶ Svetište je restaurirano 2004., a okolica je uređena 2011. godine.²⁵⁷

²⁴⁴ F. ŠKILJAN, 2012.

²⁴⁵ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 787.

²⁴⁶ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 787.

²⁴⁷ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 787; F. ŠKILJAN, 2012, 18.

²⁴⁸ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 787; F. ŠKILJAN, 2012, 20.

²⁴⁹ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 787; F. ŠKILJAN, 2012, 80.

²⁵⁰ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 787; F. ŠKILJAN, 2012, 36.

²⁵¹ F. ŠKILJAN, 2012, 95.

²⁵² F. ŠKILJAN, 2012, 95.

²⁵³ F. ŠKILJAN, 2012, 95.

²⁵⁴ F. ŠKILJAN, 2012, 95.

²⁵⁵ F. ŠKILJAN, 2012, 95.

²⁵⁶ F. ŠKILJAN, 2012, 95.

²⁵⁷ F. ŠKILJAN, 2012, 95.

Slika 46. Marijansko svetišče na Svetoj Gori(<https://www.zvono.eu/fotografsku-posvetu-svetistu-na-svetoj-gori-otvara-nadbiskup-uzinic-879> , 1. 10. 2023.)

4. 3. 8. 2. Crkva sv. Antuna Padovanskog – Čabar

Čabarska je župa osnovana 1663. godine.²⁵⁸ Osnovao ju je Petar Zrinski koji je tada dao i sagraditi crkvu.²⁵⁹ Radi se o jednobrodnoj građevini s trostranom apsidom.²⁶⁰ Pored crkve smještene su dvije kapele koje zajedno s crkvom u tlocrtu čine oblik križa.²⁶¹

Crkva na južnoj strani ima zvonik na tri kata s baroknim otvorima i krov u obliku lukovice.²⁶² Zapadnu, ulaznu stranu krasni barokni zabat te je raščlanjena vijencem, lezenama i otvorima.²⁶³ Izgled današnje crkve potiče iz 18. stoljeća.²⁶⁴

Slika 47. Crkva sv. Antuna Padovanskog (foto: E. Troha)

²⁵⁸ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁵⁹ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁶⁰ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁶¹ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁶² I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁶³ I. PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁶⁴ F. ŠKILJAN, 2012, 91.

4. 3. 8. 3. Crkva sv. Terezije Avilske – Ravna Gora

Crkva sv. Terezije Avilske građena je od 1770. do 1774. godine.²⁶⁵ Donji dio crkve bio je zidan, dok je gornji dio izrađen u drvu.²⁶⁶ U izgradnji crkve pripomogla je carica Marija Terezija.²⁶⁷ 1778. godine crkvi je poklonila pokaznicu koja se tamo čuva i danas. Crkva osim pokaznice Marije Terezije posjeduje i relikvijar sv. Simplicija iz 18. stoljeća te kalež iz 1741. godine koji su također poklon carice.²⁶⁸

Slika 48. Pokaznica, kalež i relikvijar iz riznice crkve Sv. Terezije Avilske (I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 84)

1807. godine Ravna Gora je proglašena zasebnom župom te je u razdoblju od 1823. do 1826. godine crkva je proširena.²⁶⁹ 1905. godine bila je u ruševnom stanju te je porušena, a na istome mjestu 1907. godine podignuta je nova crkva izrađena po nacrtima Hermana Bollea.²⁷⁰ Crkva je trobrodna građevina pravokutnog tlocrta i poligonalnog svetišta.²⁷¹ Zvonik je visoki toranj sa šiljastim krovom koji je djelomično ugrađen u crkvu, a dijelom izlazi iz ravnine crkvene fasade.²⁷²

²⁶⁵ F. ŠKILJAN, 2012, 48.

²⁶⁶ F. ŠKILJAN, 2012, 48.

²⁶⁷ F. ŠKILJAN, 2012, 48.

²⁶⁸ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 803.

²⁶⁹ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 791.

²⁷⁰ F. ŠKILJAN, 2012, 48.

²⁷¹ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 791.

²⁷² I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 791.

Slika 49. Crkva sv. Terezije Avilske (<https://zupa-svterezijeavilske-ravnagora.hr> , 1. 9. 2023.)

4. 3. 8. 4. Crkva sv. Antuna Padovanskog - Fužine

Župna crkva Sv. Antuna Padovanskog izgrađena je 1722. godine.²⁷³ Crkva je originalno bila drvena, no 1808. godine podignuta je zidana građevina.²⁷⁴ Prvotna je crkva smještena na zaravni uz groblje, no građevina iz 19. stoljeća smještena je sjeverno od župnog ureda.²⁷⁵ Vjerojatno je razlog premještanja crkve nepovoljan položaj za daljnju gradnju.²⁷⁶ Obnovom iz 1833. godine dobiva današnji izgled.²⁷⁷ Crkva je jednobrodna građevina (Sl. 50), a na pročelju je istaknut pravokutni zvonik s jednostavnim otvorima.²⁷⁸

²⁷³ F. ŠKILJAN, 2012, 56.

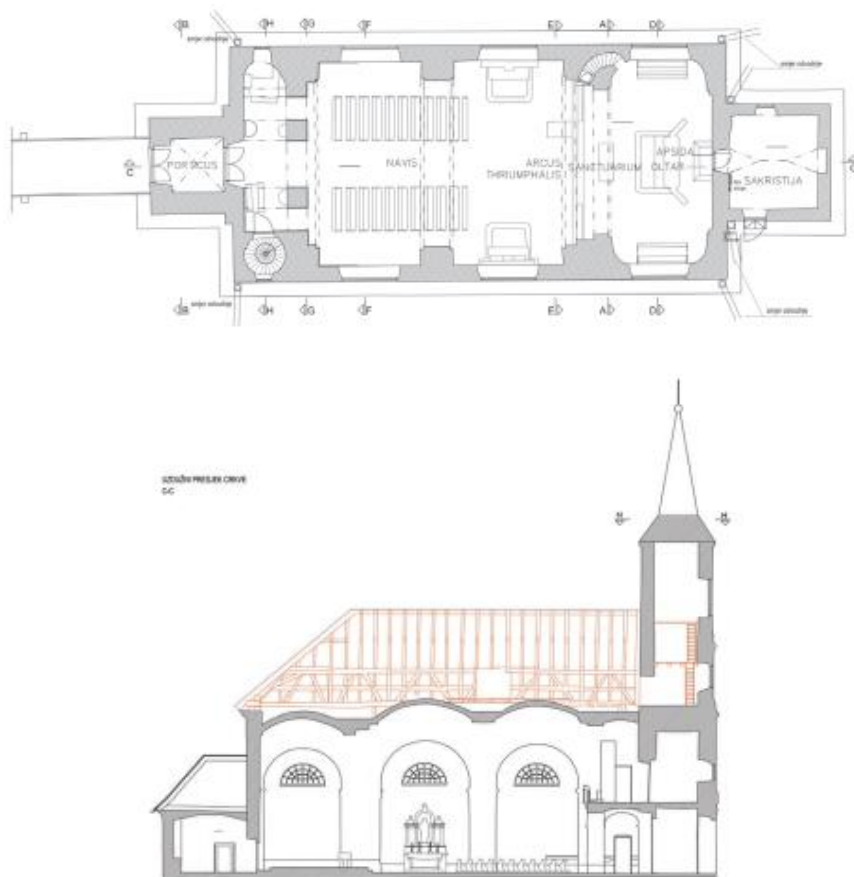
²⁷⁴ F. ŠKILJAN, 2012, 56.

²⁷⁵ M. BRADANOVIĆ, I. TOPOLOVČAN, 2020, 137.

²⁷⁶ M. BRADANOVIĆ, I. TOPOLOVČAN, 2020, 137.

²⁷⁷ F. ŠKILJAN, 2012, 56.

²⁷⁸ M. BRADANOVIĆ, I. TOPOLOVČAN, 2020, 148.

Slika 50. Tlocrt i uzdužni presjek crkve (M. BRADANOVIĆ, 2020, 141)

Na dijelu dislocirane crkvene podnice sačuvan je kameni natpis (Sl. 51) o obnovi zvonika iz 1844. godine „velikodušnošću previšnje kr. Ugarske komore“.²⁷⁹ U kontekstu crkve valja spomenuti i zgradu župnog stana sa sačuvanim kasnobaroknim svođenim podrumom.²⁸⁰ Nekad je crkva sa svih strana bila ograđena zidom izrađenim od velikih kamenih blokova, a danas je uništen njegov sjeverni dio koji je zamijenjen betonskim.²⁸¹

²⁷⁹ M. BRADANOVIĆ, I. TOPOLOVČAN, 2020, 142.

²⁸⁰ M. BRADANOVIĆ, I. TOPOLOVČAN, 2020, 144.

²⁸¹ M. BRADANOVIĆ, I. TOPOLOVČAN, 2020, 144.

Slika 51. Crkvena podnica s natpisom (BRADANOVIĆ, 2020, 143)

4. 3. 8. 5. Crkva Majke Božje od sedam žalosti – Mrkopalj

Mrkopaljska župna crkva trobrodna je građevina pravokutnog oblika s trostranom apsidom.²⁸² Zvonik je pravokutnog oblika s okruglim krovom u obliku lukovice.²⁸³ Crkva je izgrađena 1854. godine, a do nje vode monumentalne stube izvorno izvedene u kamenu, dok se iza crkve nalazi groblje.²⁸⁴ Crkva je obnavljana 1880. i 1882. godine.²⁸⁵

1922. godine urušila se kupola, 1944. uništena je u bombardiranjima gdje je najviše nastradao krov.²⁸⁶ Nakon obnove strop na svodove zamijenjen je jednostavnim ravnim stropom.²⁸⁷

²⁸² F. ŠKILJAN, 2012, 42.

²⁸³ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁸⁴ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 789.

²⁸⁵ F. ŠKILJAN, 42.

²⁸⁶ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 790.

²⁸⁷ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 790.

Slika 52. Crkva Majke Božje od sedam žalosti, (<https://ogportal.com/2022/06/26/josip-sibaric-prof-mrkopalj/> , 1. 10. 2023.)

Prijašnja župna crkva u Mrkoplju imala je titular Sv. Filipa, a smatrala se jednim od najvrjednijih sakralnih objekata u Gorskom kotaru.²⁸⁸ Ta se crkva u izvorima spominje još od 1771. godine, no uništena je za vrijeme Drugog svjetskog rata.²⁸⁹

²⁸⁸ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 790.

²⁸⁹ I. PERČIĆ ČOLOGOVIĆ, 1981, 790.

4. 3. 9. Ceste

Razdoblje antike u Gorskom kotaru za sada je vrlo slabo istraženo, stoga su nam i podaci o postojanju cestovnih komunikacija na ovom području potpuno nepoznati.. Kroz rani srednji vijek važnije ceste uglavnom zaobilaze područje Gorskog kotara te se pružaju prema zapadu na Postojnska vrata, a prema istoku na dolinu Vrbasa i Une.²⁹⁰

Zapravo tek u kasnom srednjem vijeku s razvojem feudalizma i jačanjem vlasti Frankopana i Zrinskih dolazi do značajnijeg razvoja prometa te između kaštela i utvrđenih gradova nastaju karavanske ceste koje ih povezuju.²⁹¹ Neki su nam putevi iz tog razdoblja poznati zbog povijesnih izvora. Primjerice, poznato nam je da je postojala cesta koja je vodila od Bosiljeva prema Lukovdolu, Vrbovskom, Moravicama, Skradu, Delnicama i Lokvama.²⁹²

Nekoliko je lokalnih puteva, kao što je cesta prema Brodu na Kupi i Čabru. M. Kruhek je mišljenja da su prometnice ovog razdoblja od lokalnog značenja, u privatnom tj. vlastelinskom vlasništvu te da su u Gorskom kotaru slabo zastupljene značajne trgovačke veze.²⁹³

Dokaz o prometnosti ovih cesta su mitnice i maltarine koje su postavljene na dionicama ceste na kojima se nalaze gradovi ili kašteli. U dokumentu Matije Korvina iz 1481. godine spominju se Skrad, Lokve, Brod na Kupi, Vrbovsko, Delnice i druga mjesta.²⁹⁴

Poznata je iz izvora i cesta od Novigrada koja je preko Bosiljeva stizala u mjesta Lukovdol, Brod Moravice, Brod na Kupi, Delnice, Lokve, Fužine i Lič, od kuda je iz Gorskog kotara vodila prema Bakru.²⁹⁵ Južna dionica ceste povezivala je Lukovdol, Gomirje, Vrbovsko, Ravnu Goru, Mrkopalj i Lič. Također je postojala i cesta koja je Prezid i Gerovo povezivala s Grobnikom i Rijekom.

Značajan napredak u razvoju prometa i trgovine započinje u 18. stoljeću gradnjom Karoline te u 19. stoljeću Lujzijane.

²⁹⁰ P. FELETAR, 2015, 27.

²⁹¹ P. FELETAR, 2015, 29.

²⁹² P. FELETAR, 2015, 31.

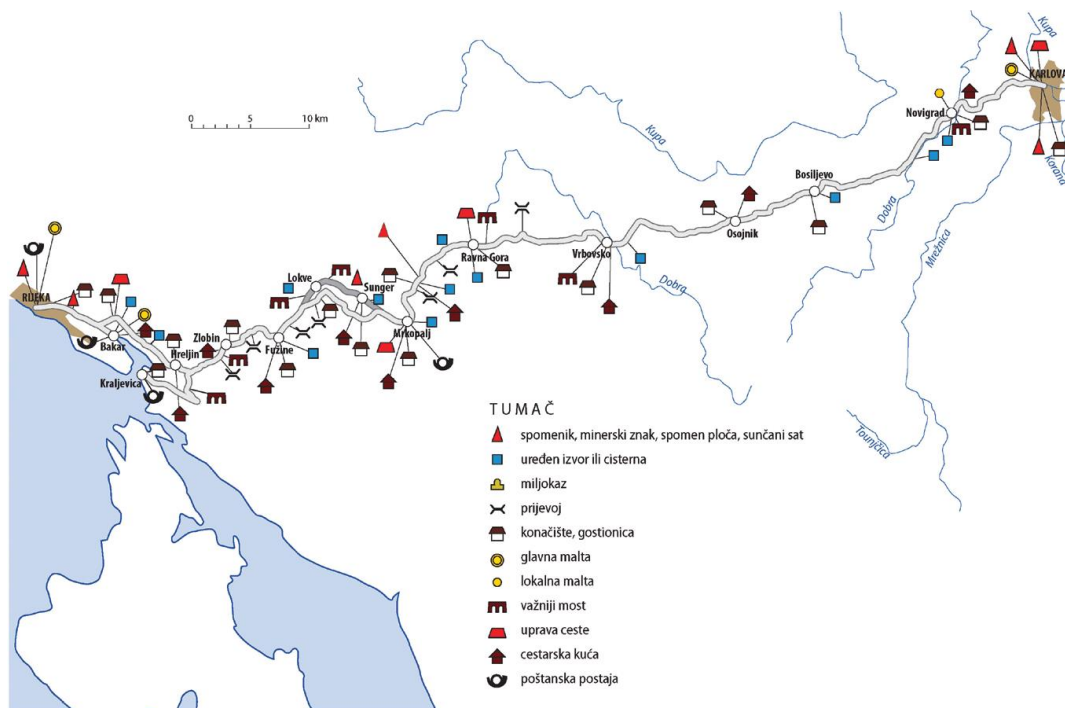
²⁹³ P. FELETAR, 2015,31 ; M. KRUEK, 2012, 7.

²⁹⁴ P. FELETAR, 2015, 31.

²⁹⁵ P. FELETAR, 2015, 31.

4. 3. 9. 1. Karolina

Izgradnja Karolinske ceste (*Via Carolina Augusta*) započinje krajem 1725. godine, potaknuta reformama Karla VI. o unaprjeđivanju trgovine, a time i samog prometa.²⁹⁶ Projektant izgradnje Karolinske ceste bio je Matija Antun Weiss. Gradnja ceste većim je dijelom trajala od 1726. do 1736. godine. Dužina cijele trase iznosila je 106 km, a protezala se od Rijeke do Karlovca. Trasa ceste zapravo započinje u Rijeci i vodi do Bakra, odakle se preko Hreljina penje prema Peći i Zlobinu, a ovim putem stiže u goransko mjesto Fužine. Odavde se cesta nastavlja kroz Belo Selo i Brestovu Dragu do Sungera i Mrkoplja. Od Mrkoplja se preko Staroga Laza i Kose spušta u Ravnu Goru, a zatim Staru Sušicu, Senjsko i Vrbovsko. Iz Vrbovskog se pruža rutom Osojnik – Bosiljevo – Velika Gorica – Jarče Polje – Novigrad na Dobri – Dubovac – Karlovac.

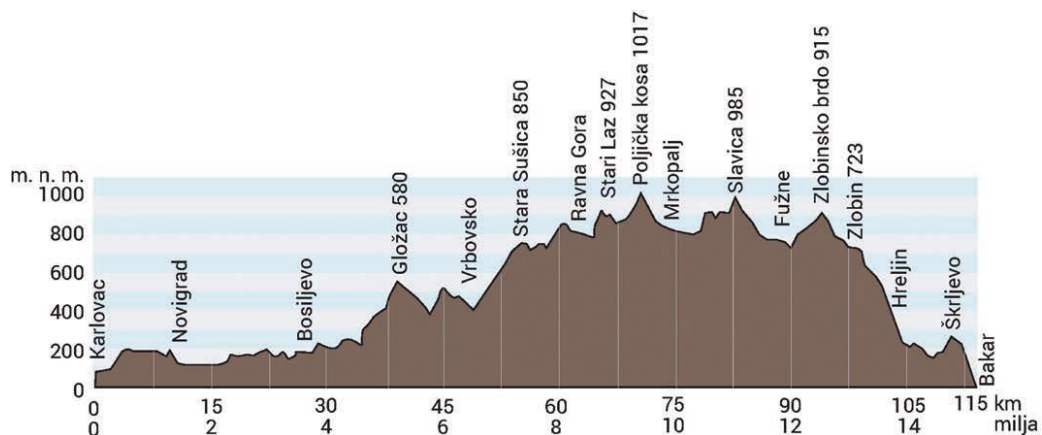
Slika 53. Pružanje trase Karolinske ceste (P. FELETAR, 2015, 93)

²⁹⁶ P. FELETAR, 2015, 91-92.

Slika 54. Ostatci kamenih potpornja kod Brestove Drage (P. FELETAR, 2015, 101)

Cilj Karoline bio je povezati sjeverni Jadran i kontinent kroz Gorski kotar, no isto tako izabrana ruta bila je najkraći i najjeftiniji izbor.²⁹⁷ Posljedično je imala nekoliko problema; raznovrsnost prirodno-geografskih uvjeta dovela je do problema kod izgradnje, na nekim je dionicama bila vrlo strma te je promet kolima bio otežan; klimatski uvjeti nisu uvijek omogućavali laku prohodnost ove ceste, a zbog teških bura mjestimično su uz cestu građeni suhozidi, dok se na pojedinim dionicama javljao problem odvodnje.²⁹⁸ Karolinska cesta svakako je bila velika prekretnica u izgradnji cesta, a uočavanje njezinih prednosti i mana uvelike je pomoglo u izgradnji budućih prometnica.

Slika 55. Nadmorske visine mjesta na trasi Karolinske ceste (P. FELETAR, 2015, 92)

²⁹⁷ P. FELETAR, 2015, 92-93.

²⁹⁸ P. FELETAR, 2015, 92-93.

4. 3. 9. 2. Lujzijana

Izgradnja Karolinske ceste olakšala je promet kroz Gorski kotar, no ipak nije bila prometna cijelu godinu te nije bila zadovoljavajuća za rastuće gospodarstvo i trgovinu. Odlučeno je da će se izgraditi nova cesta od Rijeke do Karlovca. Ova cesta – nazvana Lujzijana ili Lujzinska cesta (*Via Ludovicea*) povezat će Jadran s Panonijom te omogućiti nesmetan i siguran promet kroz gotovo cijelu godinu. Prva je ovo značajna cesta čija gradnja nije financirana isključivo od strane države, već su u njenu izgradnju ulagali trgovci, proizvođači, veleposjednici itd.²⁹⁹

Izgradnja Lujzijane trajala je od 1803. do 1811. godine, a voditelj projekta bio je cestograditelj i kraljevski podmaršal Filip Vukasović iz Senja.³⁰⁰ Gradnja ceste započinje na Sušaku u Rijeci i do 1809. godine sagrađena je do Netretića. Do samog Karlovca je od 1809. do 1811. sagrađeno još 15 kilometara ceste od strane francuskih graditelja maršala Marmonta. Ukupna dužina ceste od Sušaka do Karlovca je 134 kilometra, dok je prosječna širina ceste 8,2 metara.³⁰¹

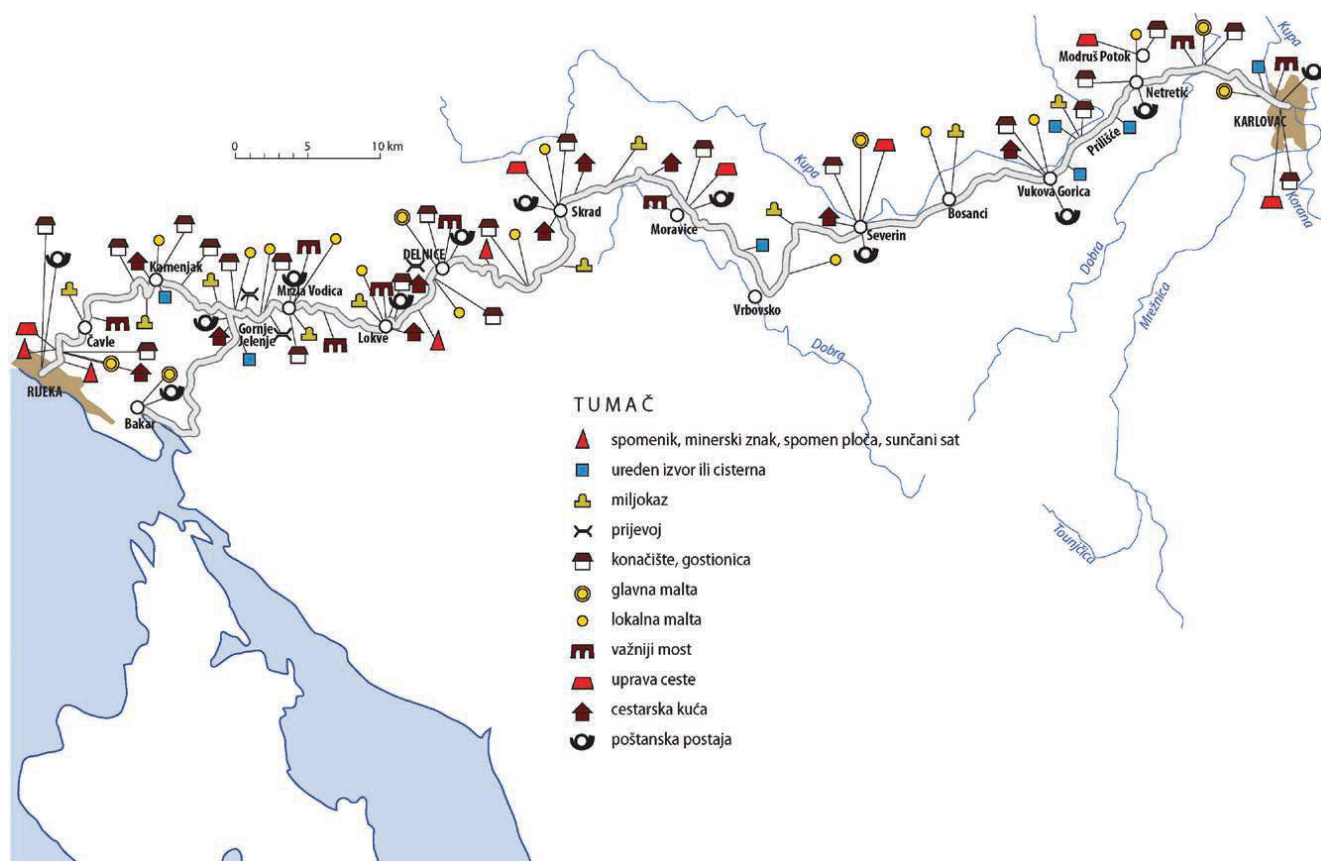
U svoje je vrijeme Lujzijana jedna od najmodernijih cesta u Europi te jedna od najbitnijih poveznica Gorske Hrvatske i Jadrana s kontinentom.³⁰² Trasa ceste kreće se od korita Rječine kroz Banska vrata, na Grobničko polje do Gornjeg Jelenja nakon kojeg ulazi u Gorski kotar te prolazi kroz mjesta Mrzla Vodica, Lokve, zatim Delnice i Skrad odakle se spušta prema Severinu na Kupi do Netretića i Karlovca.

²⁹⁹ P. FELETAR, 2015, 73.

³⁰⁰ P. FELETAR, 2015, 73.

³⁰¹ P. FELETAR, 2015, 73-74.

³⁰² P. FELETAR, 2015, 73-74.

Slika 56. Trasa Lujzinske ceste (P. FELETAR, 2015, 153)

Uz Lujzianu se kroz 19. stoljeće gradi čitav niz cesta koji povezuje goranska mjesta i Lujzianu s cestama Karolinom i Jozefinom; 1820. godine završava se cesta koja vodi od Jelenja prema Bakru.³⁰³ Spojeni su Bakar i Sunger, Vrbovsko i Ogulin, Netretić i Modruš Potok čija je trasa spojena sa starom cestom koja vodi do Ljubljane.³⁰⁴ Društvo Lujzinske ceste tako spaja trgovinu iz Kranjske na svoju cestu.³⁰⁵ Spojena je preko Kupjaka i Ravne Gore s Karolinskom cestom, a izgrađena je i trasa Sunger – Sopač – Lokve.

³⁰³ P. FELETAR, 2015, 75.

³⁰⁴ P. FELETAR, 2015, 75.

³⁰⁵ Društvo Lujzinske ceste upravlja prometnicom, a neki od dioničara su knezovi Lichtenstein, Diettrichstein, Esterhazy, grofovi Erdödy, Harrach, Bathyani i drugi.

4. 3. 9. 3. Lujzinska cesta pod Lokvarskim jezerom

Između 1952. i 1955. godine u Lokvama je započeta akcija izgradnje umjetnog jezera i brane u kojoj je sudjelovalo „27 tisuća brigadira i brigadirki“, a tada je prema njima jezero dobilo naziv Omladinsko.³⁰⁶ Nekada se na mjestu 40 metara dubokog jezera nalazilo naselje Srednji jarak koje je nastalo upravo uz prometnicu Lujziju oko 1805. godine.³⁰⁷ Osim naselja, na mjestu današnjeg jezera postojale su i 3 pilane. Zajedno s naseljem i pilanama, potopljena je trasa Lujzinske ceste od Mrzle Vodice do Lokava na kojoj se nalazio i Carev most. U svibnju 2023. godine Lokvarsko jezero je zbog održavanja isušeno te se pružila rijetka prilika za dokumentiranje stare trase Lujzinske ceste i ostatka naselja.

Slika 57. Carev most (foto: L. Bajt)

³⁰⁶ OPĆINA LOKVE, LOKVARSKO (OMLADINSKO) JEZERO, 2023.

³⁰⁷ OPĆINA LOKVE, LOKVARSKO (OMLADINSKO) JEZERO, 2023.

Slika 58. Ostatci ruba ceste (foto: L. Bajt)

Slika 59. Ostatci objekata na dnu jezera – Hajšetova pilana (foto: M. Grgurić Srzentić)

5. Recentni terenski pregledi

Od srpnja do studenog 2016. godine provodila su se terenska istraživanja na području Gorskog kotara s ciljem otkrivanja arheološke baštine navedenog područja. Projekt je pokrenula udruga Istraživački i edukacijski centar *Processus montanus*, a istraživanja je vodila Paula Androić Gračanin. Istraživan je istočni dio Gorskog kotara, naglasak je posebice na speleološke objekte, ali i ostale pozicije koje ukazuju arheološki potencijal.³⁰⁸ Istraživanja su nastavljena u kolovozu i rujnu 2017. godine, a u Hajdinoj hiži provedena su i probna istraživanja.

5. 1. Židovska hiža/Hajdina hiža

Židovska hiža ili Hajdina hiža je pećinski objekt dužine 20 metara, prosječne širine 5 metara, a visine 4 m. Hajdina hiža nalazi se na strmim liticama u blizini rijeke Kupe, a najbliže joj je naselje Zaumol. Tijekom terenskog pregleda 2016. godine pronađeni su površinski nalazi u vidu prapovijesne keramike. Od prikupljenih fragmenata ističe se jedan manji ulomak s jednostavnim metličastim ukrasom.³⁰⁹

2017. godine otvorene su dvije sonde, jedna pri ulazu u špilju i jedna u središnjem dijelu špilje. Prva sonda imala je devet stratigrafskih jedinica koje ukazuju da je špilja korištena u razdoblju eneolitika, brončanog i željeznog doba te ponovo u razdoblju kasne antike.³¹⁰ Sonda 2 potvrdila je rezultate prve sonde.

5. 2. Nedina špilja

Nedina špilja nalazi se u blizini naselja Klanac, ima iznimno mali ulaz i vrlo je skućena. Zaključeno je kako to nije prostor podoban za duži boravak te se vjerojatno radilo o refugiju.³¹¹ U špilji su pronađeni ulomci prapovijesne i srednjovjekovne keramike.³¹²

³⁰⁸ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016. 480.

³⁰⁹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016., 480.

³¹⁰ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017,490.

³¹¹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 481.

³¹² P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 481.

5. 3. Damaljsko polje i Gradac

U blizini naselja Damalj i Klanac uz rijeku Kupu nalazi se manje polje - tzv. Damaljsko polje. Istočni dio polja naziva se Žitnica. Površinskim pregledom pronađeni su fragmenti srednjovjekovne i novovjekovne keramike.³¹³ U blizini, iznad Damaljskog polja, nalazi se i položaj Gradac. Prostor je pregledan, međutim za sada nema arheoloških pokazatelja.³¹⁴

5. 4. Pećina Tavan

Pećina Tavan nalazi se u blizini rijeke Dobre, na platou Tičevo u blizini naselja Gvozdeni. Površinskim pregledom pronađene su životinjske kosti, ulomci prapovijesne, antičke i srednjovjekovne keramike.³¹⁵ Otvor same špilje je malen i strm, no vodi prema prostranoj, suhoj dvorani. Pećina Tavan je bila nepoznat lokalitet, prvi puta otkriven ovim terenskim pregledom.³¹⁶

5. 5. Okolica naselja Gomirje

Naselje Gomirje nalazi se u jugoistočnom dijelu Gorskog kotara. Šire područje naselja pregledano je u istraživanjima 2017. godine. Pozicija Čardak je uzvišenje na kojoj se nalazi zaravan te su sa zapadne strane uzvišenja uočene terase.³¹⁷ Bez daljnjih istraživanja ne može se zaključiti uzrok niti datiranje navedenih struktura. Na poziciji Stražnik u 18. je stoljeću navodno podignuta kula koja je trebala zamijeniti dotadašnju nadzornu kulu uz koju je u to doba izgrađen manastir u Gomirju, no zbog gustog raslinja nisu pronađeni ostatci arhitekture.³¹⁸ Pregledana je i pozicija Pozderi uz kanjon rijeke Dobre. Na pašnjaku su pronađeni kameni potpornji koji ga omeđuju, ali i u ovom slučaju bez daljnjih se istraživanja ne može zaključiti doba nastanka niti njihova funkcija.³¹⁹

³¹³ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³¹⁴ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³¹⁵ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 481.

³¹⁶ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³¹⁷ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 489.

³¹⁸ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 489.

³¹⁹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 489-490.

5. 6. Draga Lukovdolska

Na prostoru zapadnog ulaza u selo Draga Lukovdolska nalazi se lokva koja ne presušuje ni tijekom ljetnih mjeseci. Na kartografskim izvorima označena je toponimom Jezera, a nalazi se u blizini lokaliteta Tetinja jama te je zbog toga ukazivala na arheološki potencijal.³²⁰ Izvršen je terenski pregled obrađene njive u blizini, a pronađeni su ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike.³²¹ Također je pregledana i okolica, no pregled nije dao nikakve rezultate.³²²

5.7. Đotičak

U blizini Lukovdola nalazi se špilja Đotičak, njezin ulaz je u formi pripećka te je djelomično zazidan suhozidom.³²³ Njegovo datiranje zasad nije moguća, no prema količini nataloženog sedimenta pretpostavlja se da nije recentnijeg datuma.³²⁴ Pronađen je prolaz uskih dimenzija koji vodi u veću dvoranu, međutim ona zasad nije pregledana.

5. 8. Špilja Frašće

Tijekom terenskih pregleda 2016. godine pregledana je i špilja Frašće koja je istraživana 2000. godine. Radilo se o zaštitnim istraživanjima tijekom radova na dionici autoceste Bosiljevo – Vrbovsko o kojima više riječi u (prijašnjem) zasebnom poglavlju. Za vrijeme terenskog pregleda 2016. godine nije pronađen nov arheološki materijal.³²⁵ Terenskim pregledom 2017. godine utvrđeno je postojanje kulturnih slojeva srednjeg i kasnog brončanog doba na nekoliko lokacija u kanalu špilje.³²⁶

³²⁰ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³²¹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³²² P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³²³ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 489.

³²⁴ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 489.

³²⁵ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 481.

³²⁶ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 489.

5.9. Gornji Osojnik

U Gornjem Osojniku u strmoj se vrtači nalazi špilja dimenzija 15 x 7 metara tijekom čijeg su se pregleda pronašli ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike.³²⁷ Registriran je potencijal ovog lokaliteta, pogotovo zato što se u blizini nalazi izvor pitke vode i već potvrđeni lokaliteti poput špilje Frašće i prapovijesne gradine Čuvidinka u Karlovačkoj županiji.

5. 10. Veliki Jadrč – Kasunovo brdo – groblje, Velika i Mala Kapela

U selu Veliki Jadrč na Kasunovom brdu nalazi se mjesno groblje i kapela u čijoj su okolici pronađeni ulomci kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike.³²⁸ S Kasunovog brda vide se Velika i Mala Kapela koje su također djelomično pregledane, no prostor je obrastao šumom pa se bez istraživanja ne može govoriti o njihovom stvarnom arheološkom potencijalu.³²⁹

Osim navedenih lokaliteta 2016. i 2017. godine su pregledane i pećina Zapeć, Frašće II, Pipištrelova špilja, pećina Sopot, špilja Mali Lahor, okolica sela Blaževaca, Zapeća i Štefanaca, ali ta su područja zasad bez arheoloških pokazatelja.³³⁰

³²⁷ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2017, 489.

³²⁸ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³²⁹ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

³³⁰ P. ANDROIĆ GRAČANIN, 2016, 482.

6. Zaključak

Cilj ovog rada bio je na jednome mjestu sakupiti podatke, od najstarijih prema najmlađim, o zasad poznatim arheološkim lokalitetima i povijesnim zbivanjima u Gorskom kotaru te ukazati na njihovu važnost i potrebu za daljnjim istraživanjima.

Špilja Bukovac u blizini Lokava zasad je jedini arheološki potvrđen i istražen lokalitet iz razdoblja paleolitika u Gorskom kotaru. Dosadašnja su istraživanja potvrdila da se u ovom slučaju ne radi o dugotrajnijem korištenju špilje, već je bila korištena samo kao prenočište ili za povremeni lov na špiljskog medvjeda. Lokalitet svakako potvrđuje čovjekovu prisutnost na području Gorskog kotara u paleolitiku.

Mezolitčki i neolitčki lokaliteti zasad nisu pronađeni, a Hajdina hiža je jedini lokalitet na kojem su otkriveni tragovi ljudske aktivnosti u eneolitiku. Sigurno je da su i u ovim razdobljima prapovijesti postojali neki lokaliteti, no gdje i u kojoj mjeri može se otkriti samo daljnjim istraživanjima.

Brončanodobni lokaliteti su brojni, pogotovo u usporedbi s brojem zastupljenosti zasad otkrivenih lokaliteta iz ostalih razdoblja prapovijesti. U brončanome dobu najbrojniji su lokaliteti špilje i pećine, od kojih su neke korištene samo kratkotrajno, dok neke pokazuju kontinuitet. Već spomenuti lokalitet Hajdina hiža pokazuje kontinuitet korištenja i kroz brončano i željezno doba, te antiku. Špilja Frašće istraživana je u nekoliko navrata. Zasad je potvrđeno njeno korištenje kroz srednje i kasno brončano doba, te nisu pronađeni tragovi ljudske aktivnosti u nekim drugim razdobljima. Iz kasnog brončanog doba potiče i ostava pronađena u Moravičkim Selima. Terenski pregledi Nedine špilje i pećine Tavan ukazuju na ljudsku prisutnost u prapovijesti, no više podataka može se dobiti arheološkim istraživanjima koja još nisu provedena. U blizini Prezida na položaju Vražji Vrtec nalaze se ostatci prapovijesne gradine koja nikad nije istraživana, no prema G. Lipovac Vrkljan i B. Šiljegu može se smjestiti u razdoblje željeznoga doba.

Antičko je razdoblje obilježila izgradnja rimskog limesa *Claustra Alpium Iuliarum* oko 270. ili 280. godine. Sam toponim Prezid upućuje da je naselje vjerojatno i dobilo ovo ime zahvaljujući izgradnji rimskog obrambenog sustava. Na području *Claustre* vodila su se razna istraživanja; terenski pregledi, arheološka iskopavanja te georadarsko snimanje. Kroz Prezid je prolazila rimska cesta, na Vražjem vrtecu se navodno nalazila nadzorna kula, a na položaju Deuce pronađeni su potpornji koji moguće ukazuju na promatračnicu. Svi su ovi lokaliteti dokazi da je i u antičko doba u Gorskom kotaru prisutna ljudska aktivnost. Zasad nije otkrivena nikakva utvrda u Prezidu ili njegovoj bližoj okolici, no za njom su imali potrebu rimski vojnici koji su

kontrolirali ovu trasu limesa. Terenskim pregledima zabilježena je u antici ljudska aktivnost u špilji Hajdina hiža i pećina Tavan. Broj antičkih lokaliteta je vrlo malen, no daljnjim će se istraživanjima zasigurno pokazati da ih je bilo mnogo više nego što se danas čini.

O ranom srednjem vijeku o Gorskom kotaru ne zna se gotovo ništa jer ga povijesni izvori iz 8. i 9. stoljeća koji govore o Hrvatskoj izrijekom ne spominju. U krivotvorenoj povelji Bele IV. iz 1260. godine spominje se naselje Prezid.

Nadalje, sljedeći najraniji poznati lokalitet nalazi se u Mrkoplju na položaju Fortica. Radi se o jednobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom. Lokalitet R. Starac i F. Škiljan datiraju u drugu polovicu ili početak 15. stoljeća, dok je Z. Horvat datira u 12. ili početak 13. stoljeća.

Razdoblje kasnog srednjeg i novog vijeka u Gorskom kotaru obilježeno je vladavinom obitelji Zrinski i Frankopan, u čijem je vremenu izgrađeno nekoliko kaštela (Dvorac Stara Sušica, kaštel u Brodu na Kupi, Severinu na Kupi, Čabru i Gomirju), prometnice, mnoga gospodarska zdanja poput staklarne, pilana, mlinova i metalurških centara. U njihovo vrijeme dobivamo prve podatke o mnogim današnjim naseljima poput Broda na Kupi, Liča, Severina na Kupi, Čabra, Delnica i mnogih drugih. Na Ličkom se polju u vremenu kasnog srednjeg vijeka nalazila crkva Sv. Marije Magdalene, a u 16. se stoljeću na području Ličkog polja nalazila drvena kurija koja je pripadala imanju Zrinskih.

Sakralna arhitektura je mnogobrojna, a kao što je već spomenuto u radu radi se o više od 80 župnih crkava i kapelica. Sačuvane crkve uglavnom se datiraju u 19. stoljeće. Naravno ima i starijih, no njihov broj nije velik ili su obnavljane u naknadnim intervencijama pa nam njihov prijašnji izgled nije poznat, kao što je primjer kod crkve sv. Nikole u Brod Moravicama.

U 18. i 19. stoljeću grade se prometnice Karolina i Lujzijana koje su svojom izgradnjom olakšale promet kroz Gorski kotar i time ga bolje povezale s ostatkom države. Njihova izgradnja osim bolje povezanosti, znači i veliki iskorak u napretku u gospodarstva. Potrebno je naglasiti da su današnje prometnice koje povezuju mnoga goranska mjesta na istoj trasi kao i tadašnje ceste Karolina i Lujzijana. Današnja glavna ulica koja prolazi kroz grad Delnice nazvana je Lujzinskom cestom, a ulica koja vodi kroz naselje Stara Sušica naziva se Karolinska cesta.

U Nedinoj špilji pronađeni su ulomci srednjovjekovne keramike, s obzirom na njene male dimenzije špilja je vjerojatno u nekom trenutku poslužila kao refugij. U pećini Tavan također su pronađeni ulomci srednjovjekovne keramike, a u pećini u Gornjem Osojniku pronađeni su ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike. Temeljem ovih informacija dalo bi se zaključiti da su špilje korištene i u razdoblju srednjeg i novog vijeka, a vjerojatno je da su poslužile stanovnicima u nemirnim vremenima.

Lokaliteti Damaljsko polje i Gradac, Draga Lukovdolska i Veliki Jadrč kroz terenske su preglede također pokazali svoj arheološki potencijal te su na njima pronađeni ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike, no bez daljnjih istraživanja teško je o njima reći nešto više.

Zbog slabe arheološke istraženosti Gorskog kotara o mnogim područjima ima vrlo malo podataka ili ih nema uopće. Mnoga su područja brdovita i obrasla šumom, time su teško prohodna te je prirodno i teže uočiti arheološke strukture i pokretni materijal. Na temelju svega navedenog vidljivo je da područje Gorskog kotara pokazuje velik arheološki potencijal, no potrebno je provesti još mnogo istraživanja kako bi se upotpunili arheološki i povijesni podaci o ovom prostoru.

7. Literatura

- ANDROIĆ GRAČANIN, P., 2016. – Paula Androić Gračanin, Tetinja jama, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 13, Zagreb, 536-538.
- ANDROIĆ GRAČANIN, P., 2016. – Paula Androić Gračanin, Gorski kotar, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 13, Zagreb, 480-482.
- ANDROIĆ GRAČANIN, P., 2017. – Paula Androić Gračanin, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 14, Zagreb, 488-490, 534-536.
- ANDROIĆ GRAČANIN, P., WELC, F., 2017. – Paula Androić Gračanin, Fabian Welc, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 14, Zagreb, 505-506.
- BLEČIĆ KAVUR, M. et al., 2020. – Martina Blečić Kavur, Boris Kavur, Ranko Starac, Reflection of actions: The Late Bronze Age hoard from Moravička Sela, north-western Croatia, *Archeologické Rozhledy*, Vol 72, No. 3, Prag, 410-426.
- BRADANOVIĆ, M., TOPOLOVČAN, I., 2020. – Marijan Bradanović, Ivan Topolovčan, Župna crkva sv. Antuna Padovanskog u Fužinama – Primjer arhitekture klasicizma u Gorskom kotaru, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 18, Rijeka, 133-158.
- CLAUSTRA ALPIUM IULIARUM, 2023. – Claustra Alpium Iuliarum, <https://claustra.org/hr/> (22. kolovoza 2023.).
- FELETAR, P., 2015. – Petar Feletar, *Hrvatske povijesne ceste – Karolina, Jozefina, Lujzijana*, Zagreb.
- JANEŠ, A., UJČIĆ GRUDENIĆ, J., 2019. – Andrej Janeš, Jasna Ujčić Grudenić, *Izvještaj o probnim arheološkim istraživanjima u 2019. godini, Mrkopalj – Fortica*, neobjavljeni stručni izvještaj, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb.
- JANKOVIĆ, I., 2010. – Ivor Janković, Pećina Bukovac, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 7, Zagreb, 477-479.
- JANKOVIĆ, I., 2018. – Ivor Janković, Nikola Vukosavljević, James C. M. Ahern, Ivor Karavanić, Sanjin Mihelić, Fred H. Smith, Bukovac Cave Revisited: Recent Excavations of an Early Upper Paleolithic Site in the Gorski Kotar Region of Croatia, *Archäologisches Korrespondenzblatt*, sv. 48, br. 3, Mainz, 297- 304.
- KLAIĆ, V., 1911. – Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do XIX. stoljeća*, sv. 3, prvi dio, Zagreb, 55-56.
- KORMOS, T., 1912. – Tivadar Kormos, Az Osember Elso Nyomai a Karszt-Hegysegben, *Földtani Közlöny*, sv. 42, Budimpešta, 47-54.

- KOS, P., 2013. – Peter Kos, *Claustra Alpium Iuliarum – Protecting Late Roman Italy*, *Studia Europaea Gnesnensia*, sv. 7, Poznanj, 23-260.
- KRUHEK, M., 2012. – Milan Kruhek, *Povijesne prometnice Gorskog kotara*, Karlovac, Rukopis.
- KRUHEK, M., 1981. – Milan Kruhek, *Od doseljenja Hrvata do propasti Zrinskih i Frankopana (do 1670.)*, *Gorski kotar* (ur. I. Tomac Kapelan), Zagreb, 47-52.
- KRUHEK, M., 1981. – Milan Kruhek, *Postanak i razvitak naselja i život naroda u prošlosti*, *Gorski kotar* (ur. I. Tomac Kapelan), Zagreb, 281-309.
- LIPOVAC VRKLJAN, G., ŠILJEG, B., 2007. – Goranka Lipovac Vrkljan, Bartul Šiljeg, *Istraživanja Liburnskoga obrambenog sustava u Prezidu 2006.*, *Annales Instituti archaeologici*, Vol 3, No. 1., Zagreb, 79-82.
- LASZOWSKI, E., 1915. – Emilij Laszowski, *Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih*, Zagreb.
- LASZOWSKI, E., 1923. – Emilij Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb.
- MALEZ, M., 1956. – Mirko Malez, *Ljetopis Jugoslavenske akademije*, *Speleološka istraživanja krša u 1954. godini*, sv. 61, Zagreb, 316-325.
- MALEZ, M., 1959. – Mirko Malez, *Speleološka istraživanja u 1956. godini*, *Ljetopis Jugoslavenske akademije*, sv. 63, Zagreb, 347-354.
- MALEZ, M., 1967. – Mirko Malez, *Paleolitska nalazišta Hrvatske*, *Arheološki vestnik*, sv. 18, Ljubljana, 262-263.
- MIHELIĆ, S., ANDROIĆ, P., 2011. – Sanjin Mihelić, Paula Androić, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 8, Zagreb, 465-467.
- OPĆINA LOKVE, 2023. – Općina Lokve, *Lokvarsko (Omladinsko) jezero*, <https://lokve.hr/opcina-lokve/zemljopis/lokvarsko-omladinsko-jezero> (7. rujna 2023.).
- PAVIĆ, R., 1981. – Radovan Pavić, *Zemljopisne značajke*, *Gorski kotar* (ur. I. Tomac Kapelan), Zagreb, 7-25.
- PERKIĆ, D., 2001. – Domagoj Perkić, Špilja Frašće, *Speleo'zin*, sv. 14, Karlovac, 16-19.
- PERIČIĆ ČOLOGOVIĆ, I., 1981. – Iva Peričić Čologović, *Fortifikacijski i sakralni spomenici*, *Gorski kotar* (ur. I. Tomac Kapelan), Zagreb, 781-803.
- PUTEVIMA FRANKOPANA, 2023. – Putevima Frankopana, *Dvorac Zrinskih u Čabru, Kaštel Zrinskih u Brodu na Kupi, Dvorac Stara Sušica, Dvorac Severin, Manastir Gomirje*, <https://ruta.frankopani.eu/hr/ruta/gorski-kotar#1>, (4. rujna 2023.).
- STARAC, R., 2000. – Ranko Starac, *Sakralna arhitektura srednjovjekovnog Vinodola*, *Senjski zbornik 27*, Senj, 71-72.

- STARAC, R., 2018. – Ranko Starac, Gorski kotar: spoj sjevernojadranske i kontinentalne tradicije; Arheološki i povijesni tragovi, *Putovima Frankopana* (ur. I. Srdoč-Konestra, S. Potočnjak), Rijeka, 201-206.
- ŠKILJAN, F., 2012. – Filip Škiljan, *Kulturno-historijski spomenici Gorskog kotara i Ogulinsko-plašćanske zavale*, Zagreb.
- VIŠNJIĆ, J., 2016. – Josip Višnjić, Nove spoznaje o obrambenom sustavu Claustra Alpium Iuliarum: Rezultati istraživanja provedenih u sklopu projekta „Claustra – kameni branici Rimskog Carstva“, *Portal*, Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda, sv. 7, Zagreb, 13-34.
- VIŠNJIĆ, J., et al., 2019. – Josip Višnjić, Tihomir Percan, Siniša Pamić, Nenad Kuzmanović, Arheološka istraživanja na potezu obrambenih zidova iznad Prezida, *Claustra sunt Alpium Iuliarum* (ur. Josip Višnjić, Katarina Zanier), Zagreb, 184-206.
- VOJNOVIĆ, I., 2008. – Ivo Vojnović, Konzervatorski elaborat za rekonstrukciju dvorca Zrinski u Brodu na Kupi, neobjavljeni konzervatorski elaborat.
- VUJOVIĆ, O., 2023. – Olga Vujović, Dvorac Stara Sušica, <https://www.wish.hr/ljepotice-i-zvijeri/> (2. rujna 2023.).

Arheološko-povijesna topografija Gorskog kotara

(Sažetak)

U radu su predstavljeni arheološki i povijesni lokaliteti na području Gorskog kotara te je iznesen povijesni pregled ovog prostora. U radu se obrađuju prapovijesni lokaliteti koji su uglavnom špiljskog karaktera, zatim je tu lokalitet *Claustra Alpium Iuliarum* u Prezidu, koji je dao najviše informacija o antičkom razdoblju u Gorskom kotaru. Slijede kasnosrednjovjekovni i novovjekovni lokaliteti poput zrinsko-frankopanskih kaštela, sakralne arhitekture te naposljetku važne prometnice 18. i 19. stoljeća. Ukratko su također spomenuti i neki recentni terenski pregledi provedeni u Gorskom kotaru.

Ključne riječi: Gorski kotar, arheologija, topografija, špilje, *Claustra Alpium Iuliarum*, zrinsko-frankopanski kašteli, ceste, prapovijest, antika, kasni srednji i novi vijek

Archaeological and historical topography of Gorski kotar region

(Summary)

The paper presents archaeological and historical sites of Gorski kotar region with a historical overview of this area. The paper analyses some prehistoric sites that are mostly caves, then there is the site of *Claustra Alpium Iuliarum* in Prezid, which provided the most information about the period of antiquity in Gorski kotar. Late medieval and early modern sites follow such as the Zrinski-Frankopan castles, the sacral architecture and also important roads from the 18th and 19th centuries. Some recent field surveys conducted in Gorski kotar were also briefly referred to.

Keywords: Gorski kotar, archaeology, topography, caves, *Claustra Alpium Iuliarum*, Zrinski-Frankopan castles, roads, prehistory, antiquity, late medieval and early modern period